

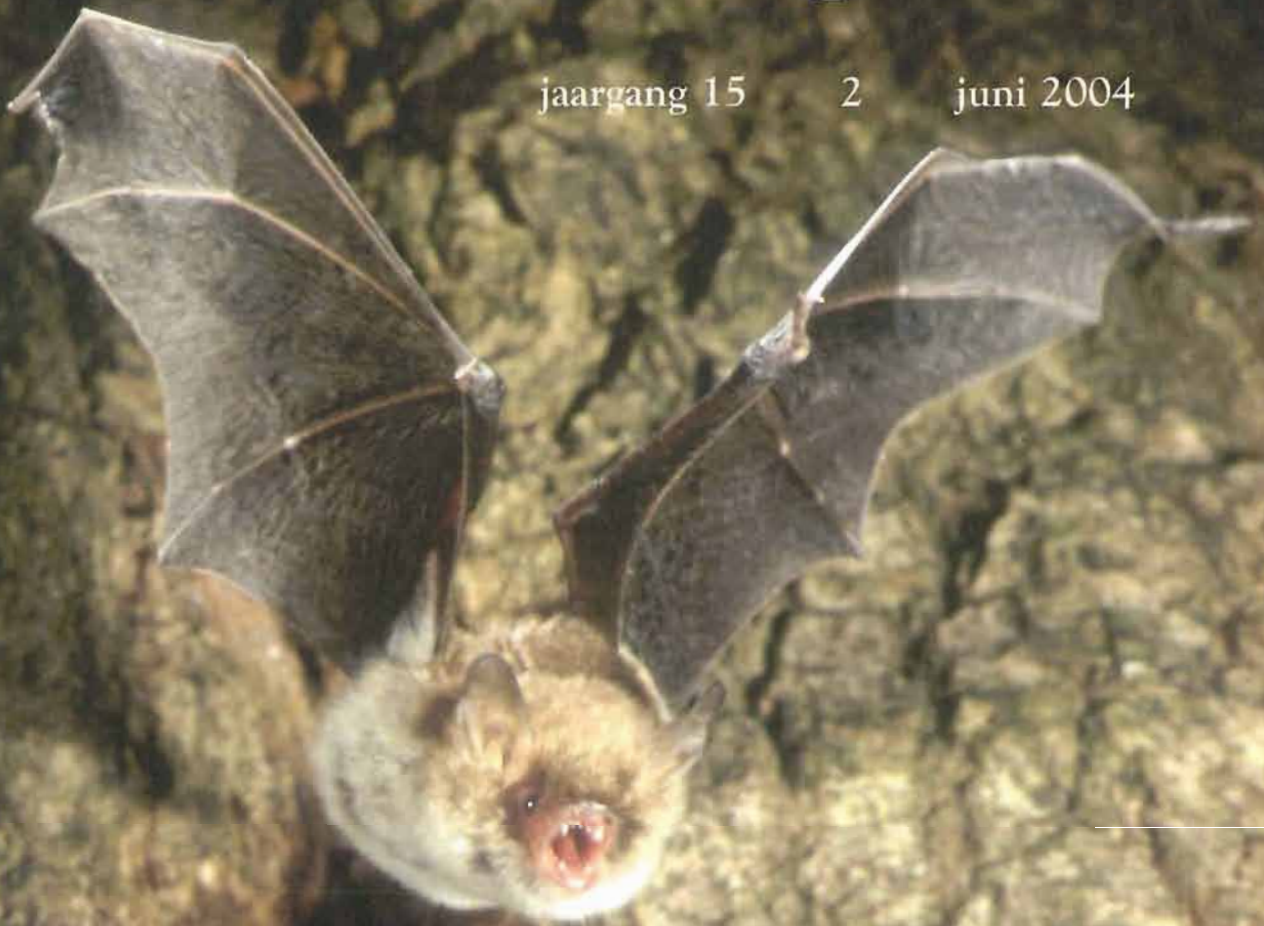

Zoogdier

jaargang 15

2

juni 2004

Beermarter op de Veluwe
Verhuizende franjestaarten
Zeezoogdieren in de Golf van Biskaje

Inhoud

Zoogdier 15(2) juni 2004

Omslag

Franjestaart
Kunstwerk

Foto: Kamiel Spoelstra
Barry Flanagan
Foto: Erik den Boer

Artikelen

Verhuis je franjestaartje 3
Kamiel Spoelstra & Theo Douma

De zeezoogdieren van de Golf van Biskaje 8
Kees Mostert

Waarnemingen

14
Een beer van een marter(hond), Relmuis in Bussum

Hyperlink

16
Oliehistorie, De terugkeer van de otter, Hoefijzers, Hamsteren

Interview

Interview met Peter Twisk 18
"Een grootoorvleermuis is geweldig om te tekenen"
Froukje Rienks

Uit de oude doos

21
Over zoogdieren uit vergeten boeken - Alphonse Toussenel: politicus, filosoof en... jager!

Boekbespreking

24
*Zeezoogdieren kijken, Boommarters en wegen, Luxemburgse vleermuizen,
Zeezoogdieren in de Westerschelde*

Forum

28
*Wees correct als je kritisch schrijft - ook als het om wasbeerbonden gaat,
Rijkswaterstaat opent jacht op veldmuizen!*

Verenigingsnieuws

29
Project 'Zoogdieratlas Limburg' van start!, Bevertellers gezocht

Uit het bestuur

30

Verhuis je franjestaartje

Kamiel Spoelstra en Theo Douma

Met behulp van vleermuisdetectors is het mogelijk om naar vleermuizen te luisteren in de nachtelijke uren. Om ze zichtbaar te maken heb je meer nodig: een fotoestel of een filmcamera. Naast fraaie beelden levert dit ook informatie over gedrag op.

Over het gedrag en de ecologie van de franjestaart in Nederland in het zomerhalfjaar is nog maar weinig informatie beschikbaar. Spaarzame zomerwaarnemingen van deze soort komen hoofdzakelijk van landgoederen in het oosten des lands. Tijdens de jaarlijkse inventarisatie in het kader van een langdurig vleermuismonitoringproject van een van die landgoederen, landgoed Eerde, werd een kolonie franjestaarten laag in een holle boom gevonden. Deze vondst leidde tot een anekdotische, doch fraai gedocumenteerde waarneming van deze verhuisgrage dieren.

Bijzondere vleermuizen

Franjestaarten, *Myotis nattereri*, zijn bijzondere vleermuizen. Het zijn zeer goede vliegers die insecten van bladeren kunnen afpakken en die zelfs over de grond achter prooien aanlopen. Het bekijken van de BBC-film *Life of Mammals* leert dat franjestaarten fantastisch in de lucht stil kunnen staan en langzaam voor- en achteruit kunnen vliegen. Ze kunnen kijken aan welke kant van het web een spin zich bevindt alvorens hem met de achterpoten te pakken. Daarna wordt hij achteruitvliegend uit het web getrokken. De bijzondere fysische eigenschappen van de echolocatie van franjestaarten stelt hen voorts in staat om insecten die zeer dicht in de buurt van de vegetatie vliegen (tot vijf centimeter afstand), te detecteren en te vangen. Uit een voedselanalyse in Engeland is bekend dat franjestaarten jagen op vliegen, kevers, spinnen, dansmuggen, wantsen, hooiwagens en motten. Ook schietmotten en oorwurmen komen op het menu voor.

Franjestaarten jagen bij voorkeur in loofbos, maar ze kunnen in meerdere habitats hun prooien vangen. In Zwitserland werd met nachtkijkers waargenomen dat ze boven

(gemaaid) grasland op insecten op de grond jaagden. Kraamkolonies van franjestaarten komen zowel in bomen als in gebouwen voor. Tot voor kort ging men er van uit dat ze in Nederland alleen in bomen huisden, maar vorig jaar werd er een grote kolonie gevonden in een boerderij in de Achterhoek (Limpens, 2003).

Uit de gegevens van de jaarlijkse wintertellingen weten we dat de franjestaart in Nederland bezig is aan een opmars. Vroeger was de waarneming van een franjestaart nog iets bijzonders, maar tegenwoordig is het een van de gewone soorten die tijdens een dagje zoeken naar winterslapende vleermuizen worden gevonden. Ondanks de toename in winterwaarnemingen worden franjestaarten in de zomer nog steeds maar weinig waargenomen. Dat komt doordat ze in het vrije veld niet eenvoudig met de detector te horen zijn. Voor een goede determinatie moet je bovendien wat meer moeite doen dan voor bijvoorbeeld een dwergvleermuis of een rosse vleermuis.

Beter één in de hand?

Determinatie op grond van het echolocatiegeluid is niet eenvoudig. Onder gunstige omstandigheden kunnen, met behulp van een dure detector, fysische geluidskenmerken worden vastgelegd, waarmee determinatie mogelijk is. Doorgaans komt een detectorwaarneming echter niet verder dan '*Myotis spec*'.

De franjestaart is aan de hand van uiterlijke kenmerken eenvoudig te herkennen aan de wat langere, iets opgewipte oren, die veel lichter van kleur en meer transparant zijn dan die van de watervleermuis, de soort die het meest op de franjestaart lijkt. De tragus is relatief lang en spits, net als de snuit. De haren tussen beide spoorbeentjes, aan de rand van de staartvlieghuid, de 'franjes aan de staart',

Foto 1: De franjestaart is vernoemd naar de haren tussen de beide spoorbeenderen aan de rand van de staartvlieghuid. Foto: Kamiel Spoelstra

zijn geen handig veldkenmerk, maar wanneer je een franjestaart in de hand hebt zijn ze zeker goed te zien (foto 1). Ook is de franjestaart een pittig beestje: in de hand zoemt hij als een wesp en bijt hij flink in je vingers.

Het determineren van vleermuizen op uiterlijke kenmerken is een betrouwbare methode. In de zomer kunnen vleermuizen met mistnetten gevangen worden. Ook is het mogelijk kolonies op te sporen, die in de ochtenduren het gemakkelijkst te vinden zijn. Door op de avond daarna een van de vleermuizen uit de kolonie te vangen is de soort op uiterlijke kenmerken te determineren.

Fotograferen en filmen

Wanneer de uitvliegopening niet al te hoog zit is het ook mogelijk om de uitvliegers te filmen (tot ongeveer vijf meter hoogte) of te fotograferen (tot ongeveer drie meter hoogte). Dat vereist enige kennis en apparatuur, maar zeker het filmen van uitvliegers is echt niet moeilijk en de benodigde apparatuur is bij elkaar minder prijzig dan een detector met 'time expansion' functie.

Het filmen van uitvliegers heeft meer voordelen: je kunt meerdere dieren determineren, ze nauwkeurig tellen, je materiaal ter beoordeling voorleggen aan anderen, en je komt meer te weten over het gedrag van vleermuizen. Ook wanneer een kolonie gedeeld wordt met een andere soort, dan zal dit niet over het hoofd worden gezien. En tenslotte levert deze methode vaak fraaie beelden op, zoals in het hier besproken geval.

Uitvliegers en invliegers

Het landgoed Eerde (nabij Ommen) is rijk aan oud loofbos en wordt omringd door naaldbos en kleinschalig landbouwgebied. Vorig jaar werd er op 9 juni een kolonie gevonden waar 17 franjestaarten uitvlogen. In de uitvliegopening lag een pasgeboren dood jong (foto 2).

Foto 2: Dode pasgeboren franjestaart. Foto: Theo Douma

Op 20 juni vonden we midden op het landgoed opnieuw een kolonie franjestaarten op nog geen 2½ meter hoog in de stam van een eik. Het was al direct duidelijk dat het hier om franjestaarten ging, doordat we de dieren in de boomholte van buiten konden zien. Vanwege de geringe hoogte van het uitvlieg-gat werd de kans aangegrepen om de volgende avond uitvliegende franjestaarten te fotograferen.

Op de dia's die toen gemaakt zijn staan in totaal 24 uitvliegers, 2 voorbijvliegers en 2 invliegers. Het maximale aantal in de boom aanwezige vleermuizen kan worden gesteld op 23 dieren (de vleermuis op de laatste foto was een invlieger). Het ging duidelijk om een kraamkolonie: twaalf van de uitvliegende vleermuizen waren zogende vrouwtjes. Dit is te zien aan een zwarte vlek onder de vleugels, waar de vacht rond de tepel is samengekleefd (foto 3). Van de overige uitvliegers was dit niet duidelijk, doordat op de foto de vleugel voor de tepels zat (acht foto's) of omdat deze zwarte vlek niet duidelijk zichtbaar was (zes dieren). Verder zagen we dat bij vier dieren één van de oren was beschadigd. De beschadigingen komen mogelijk door bevrozing. Franjestaarten overwinteren op koude plaatsen en kunnen hun oren niet, zoals grootoorvleermuizen, onder hun vleugels vouwen.

Foto 3: Een franjestaart vliegt uit de kolonieboom. De donkere vlek midden onder de vleugel verraadt dat ze een jong te zogen heeft. Foto: Kamiel Spoelstra

De spectaculairste waarneming was die van twee vrouwtjes die aangevlogen kwamen met een jong onder aan hun buik (foto's 4 en 5). Op de foto's is goed te zien dat de jongen alleen met hun bek aan een tepel van de moeder vastgezogen zitten. Normaal gesproken

Foto 4: Een vrouwtje franjestaart met een jong onder haar buik vliegt aan op de kolonieboom. Foto: Kamiel Spoelstra

grijpen de jonge vleermuizen de andere kant van de buik van de moeder met hun achterpoten vast. Uit videobeelden zou later blijken dat de jonge dieren de buik van de moeder met de achterpootjes loslaten vlak voordat de moeder op de boomschors onder het invlieg-gat landt.

De gefotografeerde jongen waren al behoorlijk groot. Aan de hand van de onderarm-lengte van het jong kan de leeftijd worden geschat, doordat deze op een van de foto's (5) bijna in hetzelfde vlak ligt als die van de moeder. De lengte van de onderarm van het jong bedroeg al 74% van die van het moederdier. Uit metingen is bekend dat pasgeboren franjestaarten een onderarm-lengte hebben van 17 mm, en dat deze tot de leeftijd van 20 dagen (waarop jongen vliegvlug zijn) met een constante snelheid groeit tot 93,4% van de lengte van de volwassen dieren (Swift, 2001). De gemiddelde onderarm-lengte van de franjestaarten in het gebied bedraagt 39,0 mm (gemeten aan 64 franjestaarten die in het najaar met mistnetten gevangen werden). Op basis van deze gegevens kom je dan op een leeftijd van ruwweg 12 dagen. Het moment van de geboorte van het jong komt dan precies overeen met de datum (9 juni) waarop

Foto 5: Hetzelfde dier als op foto 3, maar van een andere kant gefotografeerd. Foto: Kamiel Spoelstra

eerder het dode jong in het uitvlieggat van een kolonieboom is gevonden. De onderarm-lengte van het dode jong bedroeg bijna 15 mm. Vergeleken met de literatuurgegevens is dat aan de korte kant, maar het is mogelijk dat het doodgevonden jong te vroeg werd geboren, of dat er bijvoorbeeld iets is misgegaan in de groei.

Invliegers met jongen

Een dag later is het invlieggat in de avonduren anderhalf uur met een digitale videocamera gefilmd met behulp van een infraroodlamp. Ook op de videobeelden is een vrouwtje te zien dat met een jong aan komt vliegen, maar nu werd pas goed zichtbaar hoe ze met jong en al in het invlieggat verdween (fotoreeks 6a - 6f). Vlak voor de landing op de boom laat het jong de moeder met de achterpoten los, pakt haar weer vast en laat vervolgens weer los. Het zit dan alleen nog met de bek aan de tepel vast - zoals de jongen op de foto's. Het jong laat de tepel niet los en wordt

door de moeder het (zeer nauwe) invlieggat ingetrokken. Het geheel voltrekt zich in zeer hoog tempo. De tijdsduur vanaf de landing op de boom totdat beide vleermuizen binnen zijn bedraagt 2,52 seconden. Het is goed voorstelbaar dat, wanneer je uitvliegende vleermuizen in het schemerduister aan het tellen bent, je een invlieger met een jong niet van een invlieger zonder jong kan onderscheiden.

Verhuizende vrouwtjes

Van franjestaarten is bekend dat ze, meer nog dan andere soorten, vaak van kolonieplaats verwisselen. Uit een proefopstelling, waarbij franjestaartkolonies gehuisvest werden in kasten, verhuisden kolonies tijdens de kraamperiode gemiddeld elke 5,3 dagen van kast, waarbij vrouwtjes hun eigen jong transporteerden (Swift, 2001). De kans is dus groot dat wanneer je het invlieggat van een kolonie franjestaarten filmt, je vroeg of laat één of meerdere vrouwtjes met jong op de band hebt staan.

De vondst van deze kolonie franjestaarten is overigens niet de eerste op dit landgoed. Sinds 2001 worden daar elk jaar kolonies van deze soort gevonden. Het lijkt erop dat franjestaarten in dit gebied zeer algemeen zijn. Vermeldenswaardig is de vondst van een kolonie in de stam van een dode boom een jaar eerder (21 juni 2002). De vleermuizen die de boom invlogen, konden worden gedetermineerd aan de hand van foto's die vanaf de grond op goed geluk gemaakt waren (foto 7). De boom stond in een laan in het Eerder Achterbroek, een ruderaal gebied ten oosten van het landgoed. Het invlieggat was groot en het leek erop dat er tot voor kort nog vogels hadden gehuisd, gezien de witte vogelmest rondom het gat. Bijzonder aan deze kolonie was dat er zich waarschijnlijk geen volwassen

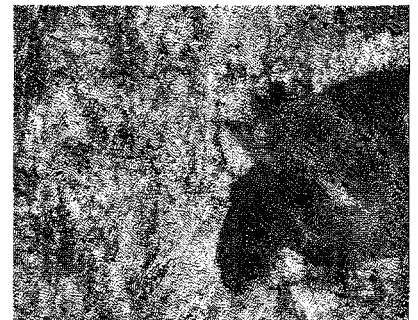
Fotoreeks 6a - 6f: Zes uit 94 frames van de video-opname. Opnames: Kamiel Spoelstra

6a: frame 1. Vrouwtje komt aanvliegen met jong

6b: frame 3. Jong laat met de achterpoten los.

6c: frame 14. Vrouwtje landt op de boom.

Foto 7: Invliegende franjestaart in de kolonieboom in het Eerder Achterbroek, juni 2002. Foto: Kamiel Spoelstra

vrouwtjes in bevonden, maar uitsluitend jongen. Een poging tot het tellen van uitvliegers op de avond na de vondst leverde alleen invliegers op! Op die avond werd bovendien een uit het gat gevallen jonge franjestaart gevonden (foto 8) die door ons met een ladder weer in de kolonie is teruggezet.

De komende zomer zullen we het landgoed Eerde opnieuw inventariseren. Er zal, onder andere, nader onderzoek worden gedaan naar het fourageergedrag van franjestaarten en Bechsteins vleermuizen. Dit zal gebeuren met behulp van telemetrie, een techniek waarmee vleermuizen gedurende de hele nacht gelocaliseerd kunnen worden.

Los hiervan is het ons bekend dat er komende zomer in Nederland meerdere mensen met infrarood video's aan de slag zullen gaan. We

kijken uit naar de wellicht bijzondere waarnemingen die hieruit voort zullen komen!

Veel dank zijn wij verschuldigd aan René Janssen, Albert Douma, Daniël Tuitert en Froukje Rienks voor hulp tijdens veldwerk, en aan Herman Verbeek van Natuurmonumenten voor het openstellen van het landgoed voor onderzoek naar vleermuizen.

Foto 8: De onder de boom gevonden jonge franjestaart, Eerder Achterbroek, juni 2002. Foto: Kamiel Spoelstra

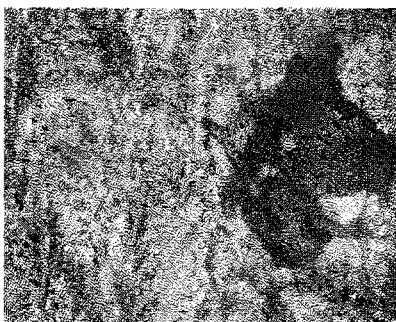
Verder lezen?

Limpens, H.J.G.A., 2003. De boer op voor de franjestaart! - *Zoogdier* 14(2): 21-24.

Swift, S.M., 2001. Growth rate and development in infant Natterer's bats (*Myotis nattereri*) reared in a flight room. - *Acta Chiropterologica* 3(2).

Voor gedetailleerde literatuur over de ecologie van franjestaarten zie Arlettaz (1996); Červený & Horáčekk (1981); Laufens (1973); Parsons & Jones (2003); Siemers & Schnitzler (2000); Swift (1997); Swift & Racey (2002).

Kamiel Spoelstra & Theo Douma
p/a Koggekade 178, NL-8017 KJ Zwolle

6d: frame 27. Beide dieren kruipen het invlieggat in.

6e: frame 82. Beide dieren kruipen het invlieggat in.

6f: frame 89. Beide dieren kruipen het invlieggat in.

De zeezoogdieren van de Golf van Biskaje

Kees Mostert

Sinds kort geldt de Golf van Biskaje als één van de spectaculairste, toegankelijke en betaalbare plaatsen om zeezoogdieren te observeren. In rap tempo komt nu pas de voor Europa ongeëvenaarde soortenrijkdom boven water. Twaalf soorten in twee dagen: tijd om aan te monsternen.

Begrensd door de Atlantische kusten van Frankrijk en Spanje ligt een interessant stuk zee: de Golf van Biskaje. Lange tijd was nauwelijks iets bekend over zeezoogdieren in dit gebied. Tegelijkertijd ontwikkelde het observeren van zeezoogdieren zich elders in Europa sterk met ecologisch (dag)toerisme in bootjes. Voorbeelden zijn de Ligurische zee en rond de Canarische eilanden en de Azoren. Maar met zijn soortenrijkdom en zijn aantallen laat de Golf van Biskaje de andere Europese locaties ver achter zich.

In de nazomer van 1998 wilde ik vanuit de kust van Zuid-Engeland zeevogels en zeezoogdieren observeren. Enthousiaste mails van Engelse vogelaars wezen mij op het bestaan van twee veerboten tussen Zuid-Engeland en Spanje. Door toevallige waarnemingen van passagiers werd in die tijd stukje bij beetje duidelijk, dat het heel lonend zou zijn om meer systematisch zeezoogdieren waar te nemen vanaf deze veerboten.

In 1999 besloot ik met Ruud Vlek en Frank Dorel deze oversteek een keer uit te proberen. De resultaten van deze eerste tocht waren zo spectaculair, dat het sindsdien voor mij een min of meer jaarlijks uitje is geworden. Door de oprichting van twee vrijwillige, onafhankelijke organisaties is intussen ook veel meer bekend over het voorkomen van zeezoogdieren in de Golf van Biskaje. Dit zijn het Biscay Dolphin Research Programme (BDRP) en de Organisation Cetacea (ORCA).

Een opwelling

De belangrijkste oorzaak waardoor de Golf van Biskaje zoveel zeezoogdieren herbergt, is de aanwezigheid van een groot opwellingsgebied. Op de overgang van een ondiepe zeebodem naar meer dan vier kilometer diepte

komen grote hoeveelheden zeer voedselrijk water uit de diepzee naar de oppervlakte. De voor zeezoogdieren interessante gebieden liggen hier zo ver van de kust af, dat ecologisch dagtoerisme niet mogelijk is. Toevalligerwijs varen er veerboten over het opwellingsgebied in de Golf heen en is het toch mogelijk om veel van de zeezoogdieren in dit deel van de Atlantische oceaan te zien te krijgen.

Van plat naar diep

De eerste uren varen beide veerboten door het Kanaal. De bodem is hier minder dan 80 meter diep, met enkele troggen van 110

Door de Golf van Biskaje lopen de vaarroutes van twee veerboten. Beide bieden goede kansen voor het ontmoeten van vele soorten zeezoogdieren.

Bron: Carwardine's Observatiegids voor walvissen en dolfijnen

meter. In dit deel komen maar weinig zeezoogdieren voor, met uitzondering van bruinvissen. Daar komt verandering in ter hoogte van Bretagne. Naast flinke aantallen bruinvissen worden hier ook regelmatig groepjes tui-melaars en gewone dolfinen gezien. Ook andere soorten duiken hier sporadisch wel op. Voorbij het eiland Quessant varieert het continentale plat van 110 tot 200 meter diep, tot ongeveer 100 kilometer ten zuiden van Brest (Bretagne). In dit gedeelte nemen de waarnemingen van zeezoogdieren gewoonlijk sterk toe. Behalve de eerdergenoemde soorten tref je hier één of enkele dwergvinvissen en zijn er regelmatig kleine groepjes grienden en grampers (of 'grijze dolfinen') te zien.

Na ongeveer 100 kilometer varen vanaf de kust van Bretagne daalt de zeebodem binnen 50 kilometer afstand van een paar honderd meter naar meer dan 4,5 kilometer diep. Dit is het opwellingsgebied. Hier zwerven enorme groepen gewone en gestreepte dolfinen rond. Groepen van 3500 dieren zijn gemeld, waaronder ook veel vrouwtjes met hun kalveren. Het aantal gewone vinvissen kan hier in de nazomer tot vele tientallen oplopen en regelmatig komen hier potvissen en spitsnuitdolfijnen voor. Ook soorten als griend en orka kun je zien. Boven de diepzee zelf, ook wel abyssale vlakte genoemd, zie je hier en daar wat zeezoogdieren. Maar er kunnen ook uren voorbij gaan zonder waarneming.

Ongeveer 80 kilometer ten noorden van de Spaanse kust splijten twee diepwatertroggen de zuidrand van het continentaal plat. Deze ravijnen hebben een immense omvang: de zeebodem rijst weer steil omhoog richting de noordkust van Spanje. Boven dit tweede opwellingsgebied zijn - naast dolfinen, grienden en walvissen - bij vrijwel iedere oversteek zowel butskoppen als (spitsnuit)dolfijnen van Cuvier te zien. De ravijnen behoren tot de beste plaatsen ter wereld om deze moeilijk vindbare soorten te ontmoeten. Ook soorten als zwarte zwaardwalvis, witsnuitdolfijn en gramer zwemmen hier geregeld rond.

Rijk

De Golf van Biskaje kent een enorme verscheidenheid aan zeezoogdiersoorten. Het is niet ongewoon tien soorten te zien. Tijdens mijn eerste onderneming in 1999 zag ik in 48 uur tijd maar liefst twaalf soorten zeezoogdieren. Bezoeken aan andere bekende plaatsen, zoals de Azoren, leveren er na enkele dagen vaak niet meer dan drie op. De aantallen en

soorten wisselen sterk per tocht. De belangrijkste oorzaak zijn de wisselende weersomstandigheden.

Vinvissen

In augustus lijken vinvissen zich te verzamelen in de zuidelijke helft van Biskaje. Er zijn wel eens meer dan zeventig dieren tijdens een oversteek waargenomen. De aantallen die ik tijdens overtochten heb gezien zijn relatief bescheiden: enkele tientallen dieren.

Het op naam brengen van de verschillende soorten vinvissen is niet altijd eenvoudig. Dit wordt sterk beïnvloed door de afstand en de waarnemingsduur. Inmiddels blijkt het overgrote deel van de vinvissen in de Golf van Biskaje betrekking te hebben op de gewone vinvis. In 1999 heb ik ook een noordse vinvis op korte afstand van de veerboot gezien.

In de noordelijke helft van de oversteek, met weinig walvissen, hebben bijna alle waarnemingen van walvissen betrekking op de dwergvinvis. Dit is een relatief kleine vinvis met een tamelijk scherpe vin. In tegenstelling tot de grote(re) vinvissen is bij deze soort nauwelijks een 'blow' (de waterpluim bij uitademing) te zien. De meeste worden dan ook pas op relatief korte afstand van de veerboot ontdekt.

Zwaardwalvissen

Grienden worden in wisselende aantallen tijdens bijna iedere oversteek gezien. Meestal in kleine groepjes van twee tot zes dieren en eenvoudig herkenbaar aan het grote zwarte lichaam met karakteristiek gebogen vin. Tijdens mijn tweede overtocht in augustus 2000 was er een groep van ongeveer vijftig dieren te zien. Waarnemingen van grienden hebben in de Golf van Biskaje normaal gesproken betrekking op de Noord-Atlantische soort. Van de zuidkust van Spanje zijn ook enkele waarnemingen bekend van de Indische griend. Vanaf de veerboot zijn ze vaak niet te onderscheiden, doordat niet te zien is wat de flipperlengte is.

Waarnemingen van orka's zijn relatief schaars. Alleen tijdens onze eerste oversteek hebben we drie exemplaren gezien. Het mannetje springt er door zijn enorme, hoge vin al op grote afstand uit. Tijdens de oversteek in 2001 zwommen twee zwarte zwaardwalvissen te midden van een klein groepje grienden.

Spitsnuitdolfijnen

De interessantste soorten van de Golf van Biskaje zijn zonder twijfel de spitsnuitdolfijnen.

Orka's zijn relatief schaars. Foto: Kees Mostert

Deze dieren komen doorgaans in groepjes van enkele dieren voor. Zij zoeken voedsel op grote diepte. De meeste soorten zijn bijzonder moeilijk te onderscheiden. Daardoor zijn er maar weinig zekere waarnemingen van ze bekend.

Een goed herkenbare soort is de butskop. Volwassen dieren hebben een kenmerkende kop en een lichte ring om hun hals. Deze soort heeft tijdens de overtochten met de ferry's wellicht de grootste indruk op mij gemaakt. Dit komt gedeeltelijk doordat ze het schip nauwelijks lijken te schuwen en ze soms op zeer korte afstand, bijna recht onder de veerboot, nog te zien zijn. Eén waarneming blijft mij in het bijzonder bij: twee enorme dieren van negen meter zwommen op hun zij om naar de boot te kunnen kijken. Doordat ze net onder het wateroppervlak zwommen en het oceaanwater kraakhelder en rustig was, zag ik deze kolossen een moment lang in volle glorie. Helaas neemt het aantal waarnemingen van de butskop de laatste jaren zienderogen af. In 1999 zagen wij nog 15 butskoppen. In de daaropvolgende jaren ging het steeds maar om enkele dieren. Vermoedelijk bestaat er concurrentie met de dolfijn van Cuvier, die de laatste jaren steeds meer is te zien.

Lijken butskoppen traag, dolfijnen van Cuvier ogen met hun bewegingen nog langzamer. Jonge dieren worden wel eens verward met de butskop. De oudere dieren hebben vaak een spierwitte kop en nek. Bij sommige dieren geldt dat ook voor een deel van de rug. Heel af en toe zijn de uitstekende voortanden te zien. De overige soorten spitssnuitdolfijnen zijn op zee erg moeilijk van elkaar te onderscheiden. Daarbij is de plaats van de uitstekende voortanden bij mannetjes cruciaal. In de meeste gevallen beperken de waarnemingen zich tot grote loodgrijze lichamen, waarbij soms de kop met de vreemde, recht vooruit priemende snuit boven het water uitsteekt. Recent is gebleken dat zij met een opmerkelijke regelmaat bij het passeren van een veerboot half uit het water opspringen. Alsof ze uit nieuwsgierigheid moeite doen om iets van het grote gevaarte te zien te krijgen. Tijdens de terugreis in augustus 2000 heb ik zelf een gewone spitsnuitdolfijn uit het water zien springen. Het dier geeft de indruk van een enorme tuimelaar met een lange spitse snuit en donkere oogvlekken.

De zeldzame spitsnuitdolfijn van True is door anderen een paar keer waargenomen. Van 9 juli 2001 zijn foto's beschikbaar: de eerste

zekere (en controleerbare) waarneming van deze soort ooit ter wereld. Er is verder alleen een aantal aangespoelde dieren bekend van deze soort.

De toenemende waarnemingen van spitsnuitdolfijnen zullen mogelijk tot nieuwe veldkenmerken leiden. Zo is op de genoemde foto's te zien, dat de snuit van de spitsnuitdolfijn van True wat anders van vorm is dan bij een gewone. Bij de eerstgenoemde is de snuit wat korter en dikker, terwijl die van de gewone spitsnuitdolfijn aanzienlijk langer en spits is.

Dolfijnen

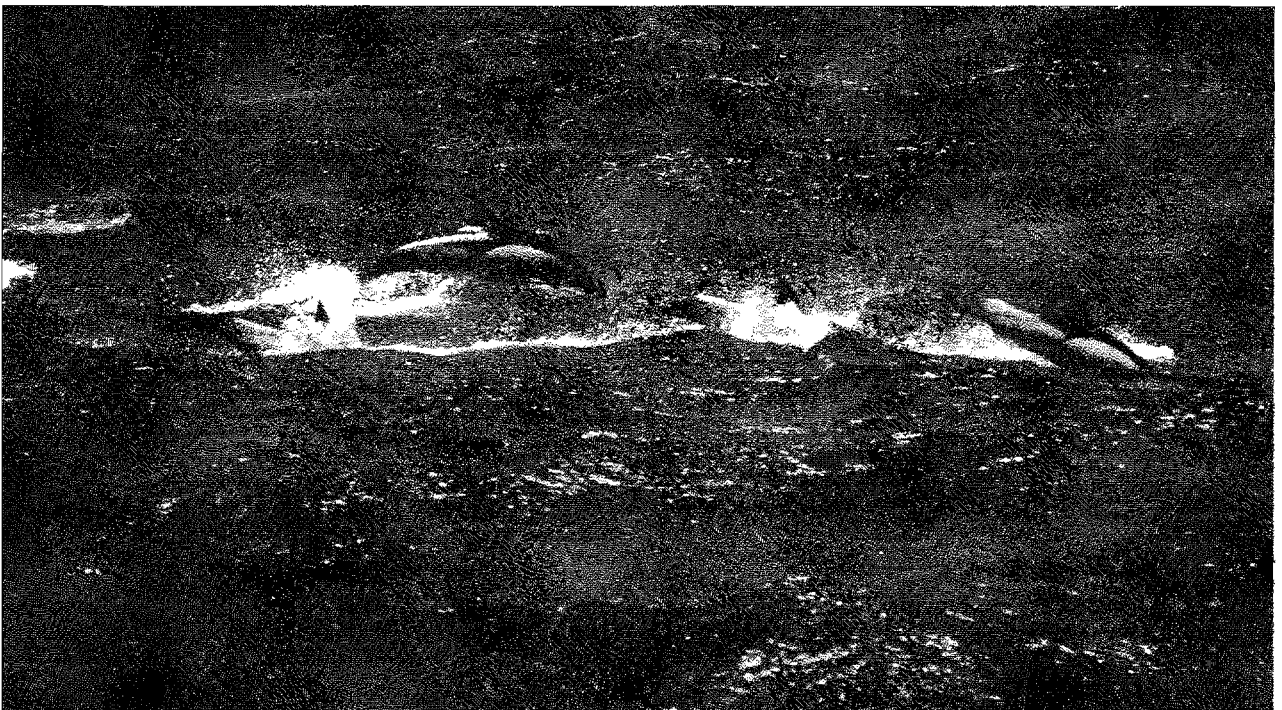
In de Golf van Biskaje kom je grote groepen dolfijnen tegen. Zowel de gewone dolfijn als de gestreepte dolfijn laten zich tijdens bijna iedere oversteek met vele tientallen zien. Mijn indruk is dat deze dieren meer te zien zijn bij de veerdienst tussen Portsmouth en Bilbao dan op de tweede route (zie onder). In een namiddag van augustus 1999 passeerden vele honderden dieren. Ze doken onder het schip door. De dolfijnen zijn zo uitstekend op naam te brengen. Bij tuimelaars gaat het er anders aan toe. Meestal zwemmen ze in groepjes van maar vijf tot vijftien dieren. Soms springen ze op korte afstand van de boot omhoog. Grampers worden ook vaak in kleine groepjes gezien. Ik heb zelf alleen in 1999 een exemplaar gezien tussen een aantal tuimelaars.

Bruinvis

Bruinvissen komen vooral in het noordelijke deel rondom Bretagne in grote aantallen voor. Deze soort zwemt meestal in kleine groepjes weg van de boot. Nog meer dan bij de dolfijnsoorten hangen waarnemingen samen met gunstig weer. Dit komt door de geringe grootte van het dier. Tijdens de oversteek in 2000 was er in de ochtend vrijwel geen wind. Vanaf 6.00 uur tot 13.00 uur noteerden we in totaal 91 bruinvissen. Vergelijkbaar waren de waarnemingen op 22 augustus 2001 vanuit Plymouth. Hier zagen we tussen 12.00 en 18.00 uur maar liefst 116 bruinvissen. Op de terugtocht telden we in hetzelfde gedeelte tijdens tot matig toegenomen wind 72 dieren. Toch worden bovengenoemde aantallen maar weinig gehaald. Dit komt vooral door de weinige windstille dagen in de noordelijke wateren.

Zeevogels en lifters

Niet alleen zeezoogdieren maken de bootreis interessant. In de noordelijke helft van de oversteek tussen Engeland en Spanje zijn regelmatig zeevogels te zien, zoals jan-van-genten, grote groepen grote- en Kuhls pijlstormvogels, noordse stormvogels, vier soorten jagers, vorkstaartmeeuwen en zeekoeten. Bijzonderheden zijn kleine pijlstormvogels en Wilsons stormvogeltjes. Op de terugtocht in 1999 waren enkele grote pijlstormvogels 's nachts aan boord gekomen en achter de stoelen

Gewone dolfijnen kunnen in grote, levendige groepen gezien worden. Foto: Kees Camphuysen

gekropen. Een aangename verrassing voor de vroege vogelaar.

Tijdens de trektijd liften sommige vogelsoorten mee met de veerboot. Dit kunnen zowel nachttrekkers zijn als sprinkhaanzanger en bonte vliegenvanger, maar ook dagtrekkers als witte kwikstaart en graspieper. Ook verschillende grote vissoorten komen langs: vooral reuzenhaaien en verder vossaaien en haringhaaien. Af en toe drijft er een maanvis of een lederschildpad voorbij en het is ook niet ongebruikelijk om Atlantische vliegende vissen te zien.

Onberekenbaar

Voor het waarnemen van zeezoogdieren verdienen de maanden juni tot september de voorkeur, voor zowel de variëteit als de weersomstandigheden - en ook de daglengte. Voor wie daarnaast in zeevogels is geïnteresseerd, is vooral de periode van half augustus tot half september interessant.

Een onberekenbare factor bij deze activiteit is het weer tijdens de oversteek. Voor het observeren van zeezoogdieren is een mooie vlakke zee verreweg het beste. Bij zwakke of matige wind valt er ook nog van alles waar te nemen.

Als de wind vrij krachtig of nog harder waait (5-6 B) en er kleine schuimkoppen verschijnen, lopen de waarnemingen erg sterk terug. In juli 2003 namen we de boot op weg naar het Veldwerkgroepkamp van de VZZ in Portugal. Een stevige zuidwestenwind zorgde ervoor dat de waarnemingen beperkt bleven tot een paar soorten, ondanks 14 uur waarnemen (zie tabel 1). Mijn ervaring is overigens dat er in de Golf van Biskaje in de zomermaanden meestal veel mooie en kalme dagen zijn te beleven, vooral ten zuiden van Bretagne.

Plymouth of Portsmouth?

Er varen twee passagierschepen tussen Engeland en Spanje, namelijk de *Pride of Bilbao* (van P&O Ferries) tussen Portsmouth en Bilbao en Val de Loire (Brittany Ferries) tussen Plymouth en Santander (zie kaart). Deze veerboten hebben trouwens meer weg van cruiseschepen. De *Pride of Bilbao* doet er 30 uur over om de Spaanse kust te bereiken, terwijl de veerboot vanaf Plymouth er 24 uur voor nodig heeft. Dit verschil in tijd ligt vooral in het veel oostelijkere vertrek van de eerste, met een aantal extra uren varen door het

Tabel 1. Eigen zeeobservaties tonen de - wisselende - mogelijkheden van de Golf van Biskaje. In 1999 en 2001 telden we vanaf de Val de Loire tussen Plymouth en Santander; in 2000 en 2003 vanaf de *Pride of Bilbao*. Medewaarnemers - 1999: R. Vlek, F. Dorel; 2000: R. Vlek, T. Prins, F. Dorel; 2001: J.P. Bekker; 2003: J. Verbeek, K. Spoelstra, F. Rienks, J. Willemsen, B. Noort en anderen.

	7-9 sep 1999	9&14 aug 2000	22-24 aug 2001	20 juli 2003
Potvis <i>Physeter macrocephalus</i>	2	-	2	-
Gewone vinvis <i>Balaenoptera physalus</i>	2	9	11	3
Noordse vinvis <i>B. borealis</i>	2	-	-	-
Dwergvinvis <i>B. acutorostrata</i>	1	1	4	-
Noordse/dwergvinvis	-	-	1	-
Ongedetermineerde vinvis	10	11	-	-
Griend <i>Globicephala melas/macrorhynchus</i>	3	67	14	4
Orka <i>Orcinus orca</i>	3	-	-	-
Zwarte zwaardwalvis <i>Pseudorca crassidens</i>	-	-	2	-
Butskop <i>Hyperoodon ampullatus</i>	15	4	7	-
Gewone spitssnuitdolfijn <i>Mesoplodon bidens</i>	-	-	3	-
Dolfijn van Cuvier <i>Ziphius cavirostris</i>	2	-	4	-
Ongedetermineerde spitssnuitdolfijn	3	-	-	-
Gewone dolfijn <i>Delphinus delphis</i>	3	354	47	12
Gestreepte dolfijn <i>Stenella coeruleoalba</i>	25	10	57	-
Tuimelaar <i>Tursiops truncatus</i>	18	26	28	5
Gramper (grijze dolfijn) <i>Grampus griseus</i>	1	-	-	-
Ongedetermineerde dolfijn	105	228	100	-
Bruinvis <i>Phocoena phocoena</i>	37	91	188	-
Totaal	232	801	468	24

Vanaf de *Pride of Bilbao* kun je goed grote hoeveelheden dolfijnen waarnemen. Foto: Guido van Leeuwen

Kanaal als gevolg. De extra waarnemingsuren leveren zelden zeezoogdieren op.

De beide veerboten hebben zo hun eigen voor- en nadelen. Portsmouth is vanuit Nederland 400 km dichterbij dan Plymouth. Reden voor veel mensen om deze tocht te boeken. Een nadeel van deze veerboot is echter dat je niet vanaf de voorzijde kunt waarnemen - als je geen genoeg neemt met het waarnemen door troebele ramen. Dit is vooral voor het ontdekken van zeezoogdieren een belangrijk nadeel. Maar tegen betaling (en bij vooraf boeken) kun je onder deskundige leiding wel voorop het schip plaatsnemen. Een ander nadeel is dat deze veerboot zo groot is, dat zeezoogdieren alleen maar op een bepaalde afstand zijn waar te nemen. Een groot voordeel van de *Pride of Bilbao* is wel, dat bovenop het schip een groot helikopterdek aanwezig is. Daar kun je zowel links als rechts om je heen kijken.

De veerboot naar Santander is een stuk kleiner en daarom ook een stuk prettiger. Op de achtste verdieping kun je riant observeren vanaf de voorzijde van het schip. Een nadeel is dat je daar niet aan de zijkanten kunt uitkijken. In het geval van nabij passerende dieren ben je dus gedwongen eerst twee trappen op te rennen, om vervolgens te hopen dat je de dieren nog kunt terugvinden.

Beide veerboten varen voor een groot deel dezelfde route, met ongeveer dezelfde kansen. Mijn indruk is dat de *Pride of Bilbao* geschikter is voor het waarnemen van grote hoeveelheden dolfijnen, terwijl de *Val de Loire* wat meer kansen biedt voor het waarnemen van verschillende spitsnuitdolfijnen.

Wereldschaal

Tijdens vier overtochten in de afgelopen vijf jaar noteerde ik maar liefst vijftien soorten zeezoogdieren (tabel 1). Andere mensen hebben hier de laatste jaren ook bultrug, blauwe vinvis, witsnuitdolfijn, dwerggriend en spitsnuitdolfijn van True waargenomen. Zoveel soorten binnen een beperkte hoeveelheid tijd is zelfs op wereldschaal zeldzaam.

Ondanks de zeer spectaculaire aantallen kan het best zijn dat je uren achter elkaar niets te zien krijgt. En niet iedere tocht leidt tot onvergetelijke momenten. Om de trefkans te vergroten, is het aan te bevelen de heen- en terugreis tweemaal achter elkaar te boeken. De prijs-kwaliteitverhouding wordt aantrekkelijker door het verdubbelen van je waarnemingsuren. Samenvattend kan ik adviseren vooral in de periode half augustus tot half september de reis te ondernemen. Liefst op zonnige dagen met zo weinig mogelijk wind.

Verder lezen?

- Carwardine, M., 2003. *Observatiegids voor walvissen en dolfijnen*. Utrecht, Veltman Uitgevers (zie ook de boekbespreking in dit nummer).
- Cresswell, G. & D. Walker, 2001. *Whales & Dolphins of the European Atlantic - The Bay of Biscay and the English Channel*. WILDGuides Ltd., Old Basing, Hampshire.

Informatie veerboten

www.poportsmouth.com
www.brittanny.com

Kees Mostert
 Palamedesstraat 74, NL-2612 XS Delft,
 015-2145073

Een beer van een marter(hond)

Naast de boom- en de steenmarter zijn er nog andere diersoorten die marter in hun naam hebben. Sommige van deze dieren worden ook nog wel eens naar Alterra gebracht, ook al hebben ze weinig met de echte marters van doen. Het meest is dat het geval met de wasbeerhond *Nyctereutes procyonoides* (Gray, 1834), met een germanisme ook wel marterhond genoemd. Oorspronkelijk afkomstig uit het noordoosten van Azië en Japan en door de Russen naar Europees Rusland gebracht, heeft deze soort zich sterk naar het westen verbreid. In Duitsland is de wasbeerhond inmiddels al tot aan de Nederlandse en Belgische grens gekomen. Het was dan ook geen verrassing dat hij in de jaren tachtig van de vorige eeuw ook in Nederland werd gesignaleerd.

Hoewel een aantal van de gesignaleerde dieren wellicht uit gevangenschap was ontsnapt, moest er rekening mee worden gehouden dat in het wild levende wasbeerbonden zich in Nederland en België zouden gaan vestigen en voortplanten. De Nederlandse overheid heeft

daarop inmiddels geanticipeerd door de wasbeerhond aan te wijzen als een soort vallend onder artikel 67 van de Flora- en faunawet, zodat jachthouders, in de tijd dat de jacht geopend is, vrij zijn deze dieren te doden op de gronden waarop ze jachthouder zijn. Dit, omdat men blijkbaar beducht was voor nadelige effecten op het ecosysteem. Helaas is daarbij niet voorzien in registratie van de gedode dieren, om ook op die manier de ontwikkeling te kunnen volgen. Inmiddels lopen de meningen over die ontwikkeling uiteen (zie de bijdrage van Maurice La Haye in het vorige nummer). Om zicht te krijgen op het verschil tussen gevestigde populaties en zwervende dieren zouden, net als bij de boommarter, de gedode en dood gevonden dieren onderzocht moeten worden.

In februari 2004 werd bij Alterra een 'marterhond' gebracht, die al in november 2003 op de oostelijke Veluwe was geschoten en daarna was begraven. Door tussenkomst van de Stichting Berenopvang Fellow te Wenum was het dier weer opgegraven. Een eerste blik in de plastic zak waarin het kadaver was vervoerd liet een dier zien met een lichaam, ongeveer zo groot als dat van een das, maar met een grijpstaart van ca. 75 cm lang. Het was duidelijk dat dit geen marterhond kon zijn. Het zij toegege-

ven: de vacht van lange zwartgrijze haren deed in de verte wel aan een marterhond denken. In plaats daarvan bleek het echter te gaan om een **beermarter** of bintoerong, *Arcticus binturong*. Een soort die vroeger, net als de wasbeer, tot de kleine beerachtigen werd gerekend, maar nu is ondergebracht bij de familie van de civetkatten, *Viverridae*, en wel bij de onderfamilie van de palmrollerachtigen.

De beermarter, waarvan het natuurlijke verspreidingsgebied in Zuidoost-Azië ligt, is het enige grotere zoogdier van de Oude Wereld dat een grijpstaart heeft. Hij is dan ook een boombewoner, net als de boommarter, maar een die zich veelal een beetje traag voortbeweegt. Als het moet kan hij echter plotseling versnellen, hoewel hij niet schijnt te springen. Hij slaapt graag boven in bomen en als hij naar beneden gaat, doet hij dit - ook net als de boommarter - met de kop naar beneden. Al is de beermarter aangepast aan het leven in bomen, hij foeraageert net als de boommarter ook op de grond. Wat voedselkeuze betreft zijn er eveneens overeenkomsten met de boommarter: hij leeft van dierlijk voedsel, zoals kleine zoogdieren, vogels en insecten, en van bessen en ander fruit. Daarnaast worden echter suikerriet en maïs gegeten. Het gebit is dan ook meer dat van een omnivoor dan bij de boommarter het geval is: het voorste deel, met kleine snijtandjes, grote en scherpe hoektanden en een drietal echte knipkiezen, is nog zoals dat van de boommarter, maar daarachter volgen drie vrij kleine, afgeplatte kiesjes, die meer een maal-functie hebben.

In zijn oorspronkelijke leefgebied is de beermarter vrij zeldzaam. Het dier is echter in gevangenschap vrij gemakkelijk te houden en kan zich daar goed voortplanten. Er is dan ook een internationaal fokprogramma voor de beermarter. Het lag voor de hand dat het geschoten dier uit dit fokprogramma afkomstig moest zijn. Dankzij de transponder die nog in het kadaver aanwezig was, kon dit worden bevestigd. Gewoon een ontsnapt dier en in dit geval geen marterhond. Niets bijzonders dus. Of toch...? Zo'n eerste kennismaking met een beermarter blijft je altijd bij, ook al was het maar op de snijtafel.

Verder lezen?

Broekhuizen, S. & G.J.D.M. Müskens, 1993. Meer wasbeerhonden in Nederland. - *Zoogdier* 4(1): 36-37.

Haye, M. La, 2004. Wees kritisch op de wasbeerhond. - *Zoogdier* 15(1): 6-8.

Kauhala, K., 1999. *Nyctereutes procyonoides* (Gray, 1834): 320-321. In: A.J. Mitchell-Jones *et al.* (red.). *The atlas of the European mammals*. T. & A.D. Poyser/Academic Press, London.

Mulder, J. & S. Broekhuizen, 1992. De wasbeerhond komt. - *Zoogdier* 3(4): 34.

Vergoossen, W.G. & L. Backbier, 1993. Waarnemingen van de wasbeerhond in Limburg. - *Natuurhistorisch Maandblad* 82(2): 36-41.

Sim Broekhuizen

Alterra, Centrum Ecosystemen

Postbus 47

NL-6700 AA Wageningen

Relmuis in Bussum

Half februari 2004 kreeg ik een telefoontje dat er in Bussum een relmuis of zevenslaper, *Glis glis*, bij een huis was aangetroffen. De kat van de bewoners had het diertje thuisgebracht! De muis was vermagerd, maar mankeerde verder niets. Waarschijnlijk heeft de kat hem gevangen in de klimop, die tegen het huis groeit, want hij had daar de laatste weken namelijk een opvallende belangstelling voor. Mogelijk heeft de relmuis al enkele maanden in de klimop doorgebracht, maar hoe hij er terecht is gekomen is een raadsel. De woning staat in een sterk versteende wijk, vele honderden meters van het buitengebied.

Het verspreidingsgebied ligt ook ver van onze landsgrenzen: de noordgrens ligt in Zuid-Duitsland. De relmuis kan deze afstand onmogelijk op eigen kracht hebben overbrugd. De bewoners hebben zelf een bloemenzaak, maar hebben de laatste maanden geen plantmateriaal of andere spullen afkomstig uit het leefgebied van relmuizen geïmporteerd. Ook de dierenpeciaalzaak in dezelfde straat heeft nooit dergelijke dieren in de handel gehad. Een theoretische verklaring is, dat de bewoners bij een bezoek in Zwitserland (de ouders van mevrouw wonen daar) een illegale lifter hebben gehad. De relmuis moet dan enkele maanden in de klimop hebben overleefd.

Momenteel bivakkeert de relmuis in een plastic bak in de garage. Om aan te sterken wordt hij gevoerd met noten, appel en knaagdiervoer. Komende maanden wordt het diertje naar een beter leefgebied gebracht.

Peter van der Linden

Websites

Oliehistorie

url: www.oilhistory.com/pages/Whale/whale.html

taal: Engels

Oil History
By Samuel T. Pees

Home | Introduction | History Institute | About OilHistory.com | The Author | Contact

WHALE OIL
Whale Oil Versus The Others

The first principal use of whale oil was as an illuminant in lamps and as candle wax. Other uses came in time. In the 1700's it was noted that the burning oil from sperm whales glowed brightly and clearly and did not have a disagreeable odor like the oil from right whales did (Bonner, 1989). The sperm whale was the main whale being sought for its oil when the petroleum industry opened in 1859. The whale fishery, however, was in a declining state and had been so a decade or more before Drake struck petroleum in his drilled well and before general refining of crude oil commenced in Oil Creek Valley and elsewhere.

One would think that there would have been a great competitive clash between whale oil and kerosene from coal (coal oil) and petroleum in the opening years of the 1860's. However, these illuminants did not earnestly join in battle for the U.S. market at that time because the Civil War, beginning in April, 1861, brought the New England whaling fleet to a virtual halt. A large number of the whaling ships were captured and sunk by the Confederacy. This hazard made an expedition perilous before the whaling waters were even reached. Nevertheless, the reversal was weathered and sperm whale oil production carried on with its normally expected highs and lows.

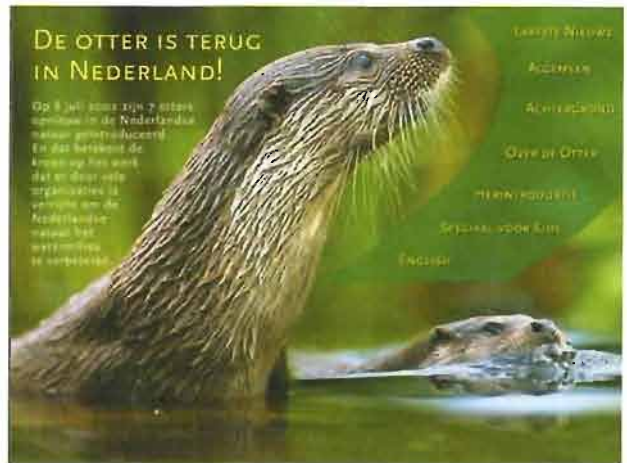
Whale Oil
Whale Oil Versus the Others
Whale Oil Uses
The Size of the Sperm Whale
Sperm Whale Head Anatomy
Sperm Whale Oil
Whale Oil Barrel
Historic Prices
Whalemen in the Oilfields
Whaling Control
Cia. Ballenera del Norte S.A.
Bibliography

Niettegenstaande de walvisjacht nog niet tot het verleden behoort, is het gebruik van walvisproducten in Europa (op IJsland en Noorwegen na) geheel in onbruik geraakt. Ooit werd walvisolie (traan) op grote schaal gebruikt als lampolie, om huiden en leer soepel te houden en als bestanddeel voor stopverf, zeep of kaarsvet. Je voelt het reeds aankomen: tijd voor een stukje geschiedenis. Groot olieleverancier was de potvis, waarop de jacht nog maar twee decennia is stopgezet. Elke knoert leverde twee oliekwaliteiten, naar gelang de olie uit de vetlaag dan wel uit de spermaceti uit de kop gewonnen werd. Deze website verhaalt het hele gebeuren. Verrassend is, dat het gebruik en het economisch belang van walvisolie wordt gekaderd in het geheel van olieproducten waarop onze welvaart teert. Dat komt, doordat het verhaal slechts één onderdeel vormt van een uitgebreidere website over de geschiedenis van de olieproductie. Zo kan je meer dan alleen een stukje biologische leerstof graaien, wat wederom de meerwaarde van Zoogdier bevestigt.

De terugkeer van de otter

url: www.alterra-research.nl/pls/portal30/docs/folder/otter/framenl.htm
<http://www.terugkeer.nl>

taal: Nederlands/Engels

In 1988 werd de otter in Nederland officieel ten grave gedragen. Sindsdien is geen moment onbenut gelaten om een terugkeer voor te bereiden. In juli 2002 was het eindelijk zover: in de Weerribben werden de eerste otters uitgezet, die voor het herstel van de Nederlandse populatie moeten zorgen. Bij de herintroductie is Alterra verantwoordelijk voor de wetenschappelijke opvolging van het project. En omdat deze onderzoeksinstelling haar taak ter harte neemt is een website geopend waarop de tussentijdse onderzoeksresultaten terug te vinden zijn en informatie wordt gegeven over doelstelling, opzet en uitvoering van het project. Je krijgt het verhaal zowel in woord als in beeld. Daarnaast wordt, op last van het samenwerkingsverband 'Communicatiewerkgroep herintroductie otter', nog een tweede website geheel aan de herrijzenis van de otter gewijd. Om het hele verhaal te kennen kan je van eender welke site doorklikken en meteen wat extra nieuwsfeiten meepikken. Ook aan de 'kids' is gedacht. In een eigen hoekje zitten, behalve begrijpelijke informatie over de otter, tal van leuke spelletjes en werkopdrachten verstopt.

Hoefijzers

url: <http://www.rhinolophus.net>

taal: Engels

Hoefijzerneuzen zijn zowat de zorgenkinderen van onze hulpbehoevende vleermuizen. Daardoor kreeg de grote hoefijzerneus zowaar een eigen beschermingsplan op Europees niveau,

Rhinoceros.net

Sie erhalten einen Hinweis bei Rhippos-Neuigkeiten, wenn Sie [hier](#) ein email schicken.

29. April 2003 - Postkarten: Flugkünstler in der Luft

Wochenlang haben die Hufeisennasen bewegungslos im Winterschlaf verharrt. Mit den ersten warmen Frühlingstagen sind sie nun zu neuem Leben erwacht, jagen in wendigem Flug um die Büsche oder suchen im Holunderstrauch nach Flugsäkten.

Das Tier auf dem oberen Bild ist eine der etwa 200 Grossen Hufeisennasen (*Rhinoceros ferrumequinum*) aus einer der letzten grossen Kolonien von Mitteleuropa im Vorarlberg (CH).

Im unteren Bild eine kleine Hufeisennase (*Rhinoceros hipposideros*) aus Wäls (GB), vor Holunderblüten fotografiert vom bekannten Fotografen Frank Greenzway des Natural History Museums, London. Die kleine Hufeisennase ist nur dünnmassig und mit einem Gewicht von 5 Gramm deutlich kleiner als ihre 25 Gramm schwere "Grosse Schwester".

Beide Postkarten können über [www.rhippos.ch](#) oder direkt per [Post](#) bezogen werden. Die Postkarten werden zu Satz 3 & 5 Stück (je drei Karten) für CHF 12 in der Schweiz oder für EUR 10 verkauft. Der Ertrag wird im Rahmen von Rhippos für Öffentlichkeitsarbeit rund um die Hufeisennasen eingesetzt. Vielen Dank für die Unterstützung!

27. Februar 2003 - Monitoring Kleine Hufeisennase Schweiz 2002

dat door verschillende nationale beschermingsinitiatieven wordt ondersteund. De inspanningen worden met argusogen gevolgd en begeleid door een horde wetenschappers uit diverse Europese landen. Op deze website kan u met hen en nog meer met hun werk kennismaken. Ook worden acties uit verschillende landen voorgesteld en toegelicht. Omdat Belgische en Nederlandse initiatieven alsnog ontbreken, kunnen nog enkele kennishiaten worden gevuld. Het uitzonderlijke aan deze website is de veelheid aan actiegerichte informatie, wat hem onderscheidt van de talloze vleermuizensites die momenteel het internet overstelpen. Het initiatief is met veel enthousiasme in 2001 gestart, maar lijkt ondertussen stil te vallen: het laatste nieuws is inmiddels al een jaartje oud. Hoogbejaard heet dat op het internet en hoog tijd om het nieuw leven in te blazen, wat met uw massaal bezoek wordt aangemoedigd.

Hamsteren

url: <http://www.feldhamster.de>
<http://www.feldhamster-rlp.de>

taal: Duits

Hamster zwingen Frankreich in die Knie

Kleine Nager hatten einen Streit zwischen Frankreich und der EU ausgelöst.

WIEN (sta). Mit großer Sorge hätte die EU-Kommission die Entwicklung beobachtet - nicht die der Weltwirtschaft, sondern die der Feldhamster-Kolonien im Elsass. Die vom Aussterben bedrohten Nager sorgten für eine letzte schriftliche Mahnung" der EU an Frankreich. Entweder die Pariser Regierung ergreift Maßnahmen zum Schutz der possierlichen Tiere - oder die EU-Kommission ergreift Maßnahmen gegen die Panzer Regierung.
 (Die Fresse) 05.02.2004

Ikea verzichtet auf Bau im Hamster-Feld

Würzburg - Der Plan des Möbelriesen IKEA, in Franken eines seiner größten Logistikzentren in Deutschland zu bauen, ist geplatzt. Wie Dieter Imberger, Geschäftsführer der IKEA Lager- und Service GmbH, einräumte, muss das

Bij soortensites heb ik altijd een déjà-vu-gevoel en hamstersites maken daar geen uitzondering op. Indien u naar één van de beide Duitse sites surft, slaat u twee vliegen in één klap, want er zijn links naar zowat alle Europese sites die aan wilde hamsters asiel verlenen. Aan u de keuze of u via de ene link dan wel via de andere op de ene dan wel op de andere website terecht komt. Bij elk van deze afkooksels krijg je de verplichte receptuur van biologie en ecologie voorgeschoteld met sporadische doorverwijzingen naar onderzoekjes van ene of gene universiteit. De doodlopende eindjes moet u erbij nemen, want doorgaans lopen dergelijke onderzoekjes hooguit enkele jaren, waarna het programma in stilte van het internet verdwijnt en de linken als wezen achterblijven. Een actualisering van hun website is voor geen van de beheerders de grootste zorg. Alleen al met het thema hamsterbescherming zou je een hele website kunnen vullen. Toch slagen de sitebouwers erin dit item op enkele pagina's en met oppervlakkig geleuter af te handelen. Daarmee wordt het internet als vluchtig medium alle eer aan gedaan. Het wordt stilaan tijd dat het internetgebeuren grondig wordt opgewaardeerd.

Digitale publicaties

Habitatbeheer voor vleermuizen is de digitale versie van een al eerder in onze boekenrubriek besproken publicatie in verband met de bescherming van vleermuizen (zie Zoogdier 12 (3)). Deze praktische en erg informatieve handleiding met tal van suggesties voor habitatbeheer is nu te downloaden via www.jncc.gov.uk/communications/pubcat/mammals.htm

Surf ook even naar:

Mollencatchers of het trotse levensverhaal van enkele generaties mollenvangers in het Britse Yorkshire, verstoppt in een stukje genealogie. Kort van stof maar leuk om lezen. www.dumville.org/moles.html

Hebben zich de afgelopen eeuw **veranderingen in lichaams grootte** bij zoogdieren voorgedaan als gevolg van landschapsfragmentatie? Twee Deense onderzoekers menen van wel en gaan de discussie aan. Lees hun standpunt in het artikel op www.ecologyandsociety.org/vol7/iss2/art6

“Een grootoorvleermuis is geweldig om te tekenen”

Interview met Peter Twisk

Hij noemt zich een ‘publiekstekenaar’. De functie, die zijn tekening later zal hebben voor de gebruiker, speelt tijdens het werk voortdurend door zijn hoofd. Zijn tekeningen zijn ook erg gedetailleerd: “Het riet achter een zwemmende otter simpelweg als een vage vlek afbeelden kan ik niet.” Dat tekent Peter Twisk precies.

Veel mensen kennen je als de tekenaar van het boek Zoogdieren van West-Europa. Hoe ben je tekenaar geworden?

Ik wilde als kind eerst Swiebertje worden, toen boswachter en uiteindelijk tekenaar. Dat is eigenlijk allemaal wel een beetje gelukt. (*Lacht*). Vroeger tekende ik al veel. Toen ik redacteur werd voor het districtsblad Noord-Holland van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, maakte ik daarvoor de voorplaten. Daarna ging ik het blad van de Zoogdierwerkgroep van de NJN doen en begon ik met zoogdiertekeningen.

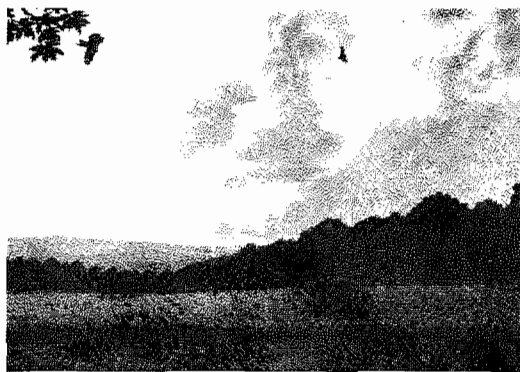
Als plattelandsjongen uit Den Helder vertrok ik naar Breda om daar aan de Academie een tekenopleiding te volgen. Die bleek wat anders in te houden dan ik ervan verwacht had. Ik was op zoek naar tekentechnieken: die wilde ik leren. Maar ze lieten je maar wat zelf doen, totdat na het eerste jaar de beoordeling kwam. Een verpletterend oordeel voor mij, want ik werd weggestuurd. De decaan vond mijn werk opeens niks en de docenten durfden mij toen niet meer te steunen. Ik ben hier nog steeds onzeker door. Nog steeds denk ik: straks komt er iemand die zegt dat ik helemaal niet kan tekenen. Ik vind mezelf ook een beetje een rommelkont, die het gebrek aan techniek probeert te maskeren. Later heb ik nog wel een opleiding voor reproductietekenaar gevolgd. Voor de rest heb ik het mij zelf geleerd.

Toen Marieke, mijn vrouw, naar de Academie in Maastricht ging, hebben we daar een aantal jaar gewoond. Daar deed ik veel veldervaring op met onder andere de ondergrondse woelmuis, de molmuis (de landvorm van de woelrat) en de hamster. Die laatste soort trof ik aan in mijn Longworth live-traps! Dode dieren die

ik vond, nam ik mee om te tekenen. In die periode, in 1984-1985, kwam via de Jeugdbond het tekenwerk voor de *Zoogdieren van de Benelux*, de voorganger van *Zoogdieren van West-Europa*. Sindsdien werk ik een deel van mijn tijd als tekenaar.

We lopen hier langs de Dommel bij Den Bosch en er vallen jou voortdurend dingen op. En een vleermuis op een dia kun jij als geen ander herkennen aan de hand van de kenmerken die je ziet. Kijk je als tekenaar met een ander oog rond?

Als ik bezig ben met een tekening, dan kijk ik zeker anders. Je hebt dan de details nodig. Als ik bijvoorbeeld een tekening van een zwemmende otter maak, dan kan ik het riet daarachter niet als een vage vlek afbeelden. Het moet overtuigend riet zijn: het blad moet kloppen. Ik zou wel graag eens meer artistieke vrijheid willen nemen, maar tot nu toe heb ik dat nooit gedaan.

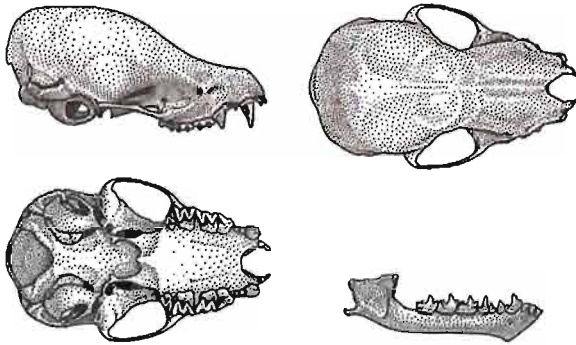

Op de omslag van Zoogdieren van West-Europa heeft de wolkenpartij de vorm van West-Europa - iets wat pas opvalt bij nadere bestudering of als iemand je erop wijst. “Precies de bedoeling,” lacht Peter Twisk.

Wat vind je zelf het meest kenmerkend voor je tekenstijl?

Vooral die aandacht voor detail, denk ik. Voor tekeningen in kleur neem ik aquarelverf. Met aquarel heb ik een haat-liefdeverhouding. De combinatie van grote vlakken én details kun je met deze techniek maken, maar het is wel een uitdaging. Als ik een landschap wil tekenen met een kerk waar grootoorvleermuizen in zitten en de bomen daar omheen, dan moeten die bomen echt linden zijn voor mij. Dus ik probeer, hoe klein zo'n boompje ook is, er toch een linde van te maken. Mijn manier van denken over een aquarel werkt ook door bij andere zaken: vanuit het grote verband naar de details toe.

Verder teken ik altijd doelgericht. Bijvoorbeeld: hoe werken mensen straks met deze schedeltabel? Daar denk ik dan voortdurend aan tijdens het tekenen. Ik ben een publiekstekenaar, een illustrator.

Een watervleermuisschedel is van alle kanten getekend, om de gebruiker van dienst te zijn. Tekening: Peter Twisk

Wat maakt een tekening nu tot een goede tekening voor jou?

Als de boodschap overkomt, is een tekening geslaagd. Je moet in één keer snappen wat er staat, terwijl toch alle informatie erin zit.

Wat ik storend vind, is dat men bij een project eerst denkt aan de inhoud, aan de tekst. Als alles klaar is, dan pas komen de tekeningen. Je moet daar veel eerder aan beginnen! Het belang van de visuele boodschap wordt vergeten. Je moet meteen naar het héle verhaal kijken. Voor het overbrengen van informatie is beeld zelfs belangrijker dan tekst. Bij het maken van de brochure *Met vleermuizen overweg* voor Rijkswaterstaat (over vleermuizen in het landschap) heeft Herman Limpens mij er wel in een vroeg stadium bij betrokken: dat werkt veel fijner.

Omdat Zoogdier dit jaar vijftien jaar bestaat, houden we een verkiezing voor het favoriete zoogdier. Heb jij een lievelingszoogdier?

Voor mij is dat de grootoorvleermuis, omdat het zo'n wonderschoon beestje is en zo functioneel in elkaar steekt. Ook om te tekenen vind ik hem geweldig. Een das is mooi, maar die verliest het toch van de grootoor. Hier speelt ook de prachtige ervaring mee die ik had met een grootoorvleermuis. Hij cirkelde vlak om mij heen, nieuwsgierig naar de geluidjes van de batdetector en verlicht door het zwakke schijnsel van het schermpje.

De grootoorvleermuis als 'muze'? Peter Twisk tekent deze soort graag, met al zijn details.

Waarom fascineren zoogdieren jou?

Zoogdieren zijn onze naaste verwanten. Ze zijn het meest herkenbaar. We omringen ons met zoogdieren, de meeste huisdieren zijn het, maar van de wilde zoogdieren weten we opeens weer weinig af. Met name aan vleermuizen zitten zoveel interessante aspecten. Door het vleermuisatlas-project weten we nu veel meer van deze soorten, en dat maakt ook weer verder onderzoek mogelijk. Dankzij de detector kunnen we gericht zoeken en krijgen we bijvoorbeeld een beter beeld van het belang van een gebied en van bomen voor vleermuizen.

Van wanneer stamt je eerste batdetector? En hoe verliep het vleermuisonderzoek in die tijd?

In 1978 kocht ik mijn eerste batdetector. Mijn vriend Jan Boshamer maakte er eentje zelf. In 1981 kwam een publicatie uit van Ingemar Ahlén over het herkennen van vleermuissoorten met een detector en met de NJN gingen we aan de slag. Eerst leefden er bij de oude garde nog bezwaren tegen de batdetector: was het wel mogelijk op die manier soorten te onderscheiden? Maar dit apparaat heeft zich duidelijk bewezen. Ook vond er een omslag

plaats van een kleine groep professionals, die aan vleermuizen werkten, naar veel vrijwillige veldwerkers.

Wouter Helmer deed in 1982, voor een doctoraalonderzoek rond Nijmegen, het eerste grote onderzoek in Nederland met een batdetector. Daarbij vond hij ook de eerste water-vleermuiskolonie in bomen. Deze soort bleek toen veel algemener dan op grond van de wintertellingen werd gedacht. Bij meervleermuizen zag je dat ook. Nederland is een zwaartepunt in het verspreidingsgebied van deze soort. Werd er eerst gedacht dat er 1000 meervleermuizen in ons land leefden, met de batdetector kwamen we opeens uit op schattingen van tienduizenden dieren. Zelf heb ik ook veel gebieden geïnventariseerd op vleermuizen. En tegenwoordig werk ik één dag in de week voor de VZZ, voor vleermuisinventarisaties en dergelijke.

Je bent secretaris van de vleermuiswerkgroep Noord-Brabant. Wat doe je met deze groep?

We doen onderzoek, organiseren lezingen en excursies. Twee jaar terug hebben we 400 vleermuiskasten opgehangen. Daarmee kunnen we in de zomer gewoon overdag de vleermuizen monitoren. Een waardevolle methode. Maar ik denk ook wel eens na over onderzoek aan andere kleine zoogdieren, of dassen. De VZZ zou meer moeten doen met dassen. Dat is niet het alleenrecht van Das & Boom. De vleermuiswerkgroep Noord-Brabant is ontstaan uit het vleermuisatlas-project en maakt geen deel uit van de VZZ. Maar dat kan wel veranderen als er, van beide kanten, tijd en moeite in gestoken wordt. De opzet van het atlasproject was trouwens heel goed: iedereen kon mee doen op zijn eigen niveau, en materialen waren te leen. Zo zou je nu ook het verspreidingsonderzoek in Nederland moeten aanpakken. Je hebt veel vrijwilligers nodig, dus je moet investeren in de opbouw van een waarnemersnetwerk. Daarbij moet je uitgaan van mensen die het leuk vinden om er in hun vrije tijd mee bezig te zijn en die iets uit kunnen kiezen dat bij hen past; je moet niet zozeer redeneren vanuit je eigen vraag. Eerder was ik ook betrokken bij de Veldwerkgroep van de VZZ. De zomerkampen elders in Europa bleken erg nuttig te zijn. Een van de eerste buitenlandse kampen was in 1989 te Culoz in de Franse Alpen. Daar leerden we hazelmuisnesten zoeken. Ik kan me mijn eerste hazelmuis nog erg goed herinneren. Geweldig! Daarna vond iedereen ook

opeens nesten in Zuid-Limburg. Met mistnetonderzoek voor vleermuizen zie je nu hetzelfde patroon: eerst ervaring opdoen in het buitenland en het vervolgens toepassen in Nederland.

Peter Twisk laat bij hem thuis een laatvlieger vliegen. Dit dier is blind. Foto: Kamiel Spoelstra

De foto die je uitkoos voor bij dit interview toont jou samen met een 'huisvleermuis'. Hoe is dat zo gekomen?

Via de dierenambulance, of via de vleermuiswerkgroep Noord-Brabant, krijg ik soms gewonde vleermuizen binnen. Die verzorg ik dan. Sommige dieren kunnen niet terug de natuur in, omdat ze dat niet zouden overleven. Zo heb ik al negen jaar een laatvlieger met één vleugel: Fladdertje.

In de zomer van 2002 stond me een verrassing te wachten. Ik verzorgde naast Fladdertje ook een laatvliegervrouwtje en op een dag hoorde ik een raar gepiep van boven komen. Toen ik ging kijken vond ik een pasgeboren laatvlieger! 'Julia' bleek kerngezond en ik heb de speelkamer van de kinderen gebruikt om haar een paar weken te laten oefenen met vliegen. Met een 'uitwenkast' kon ze langzaam aan het leven buitenshuis wennen en daar vliegt ze nu hopelijk nog rond.

Welk tekenwerk kunnen we nog van je verwachten?

We zijn met de KNNV Uitgeverij in gesprek over een vervolgbboek: *Zoogdieren van Europa*. Dit moet een echt veldboek worden, dus naast beschrijvingen van het uiterlijk ook met methoden voor in het veld. Want wat heb je aan beschrijvingen als je de echte dieren nooit te zien krijgt?

Froukje Rienks

Verder kijken

<http://home.planet.nl/~twisk046>

Over zoogdieren uit vergeten boeken

Wie zich heden ten dage wijdt aan een artikel voor Zoogdier of Lutra, omringt zich daarbij doorgaans van een stapeltje recente literatuur zoals *Zoogdieren van West-Europa*, *Gids van de vleermuizen van Europa* of andere overbeken-de boeken of gidsen. Dat je voor kennis over algemene ecologie of verspreiding wel moet terugvallen op anderen is vanzelfsprekend. Niemand heeft tenslotte op z'n eentje alle uit-hoeken van Europa doorkruist om pakweg de verspreiding van een bepaalde soort na te gaan. Als auteur van een artikel breng je uiteraard graag 'nieuws' (cf. de term 'nieuwsbrief', als titel van veel werkgroep-tijdschriften), iets wat onontdekt is dus, door niemand eerder waargenomen, bedacht of onderzocht. Maar of dat 'nieuws' ook werkelijk zo nieuw en nooit eerder ontdekt is?

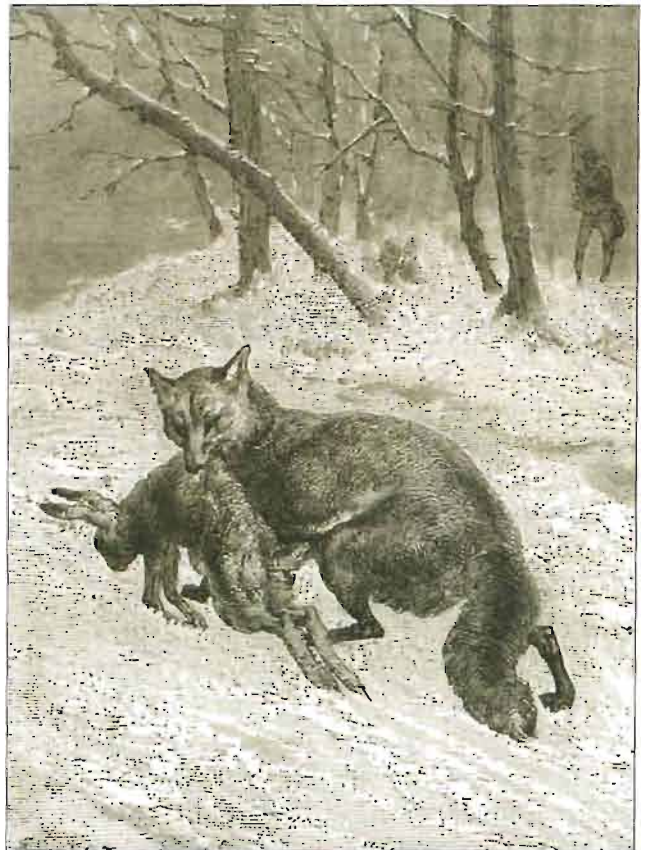
De oorsprong van de bron

Auteurs van standaardwerken vielen natuurlijk ook zelf terug op literatuur van weer anderen, enzovoort. Op die manier teruggravend kom je in principe uit bij de oorspronkelijke waarnemers of onderzoekers, op wiens labo-, denk- of veldwerk alle inzichten gebaseerd zijn. Hier duikt echter een probleem op: zo zijn er omtrent eender welk onderzoeksthema steeds meer waarnemers en onderzoekers actief (geweest) dan je uit de literatuurlijst van een artikel zou kunnen of durven afleiden. Een bronnenstudie is met andere woorden nooit volledig. Dat heeft verschillende oorzaken. In de meest ruime beschouwing kun je zeggen dat in het collectief geheugen van alle in leven zijnde mensen samen een massa informatie schuilt. Die kan dan wel paraat en betrouwbaar zijn, in de praktijk is ze moeilijk exploiteerbaar en dus niet a priori openbaar. De goudkat op Borneo is een schitterend voorbeeld: her en der beweren ervaren inheemse jagers die te kennen en zelfs - ook recent - waargenomen te hebben, maar leden van Westerse onderzoeksexpedities kregen er nog nooit een te zien, laat staan gevangen. Er is niet eens fotomateriaal beschikbaar van deze soort! Een oud, verfomfaaid en verkleurd museumexemplaar vormt zowat het

enige bruikbare aanknopingspunt. Reken maar dat de plaatselijke stammen geen verspreidingsatlas op de plank hebben staan. Midden in een van de meest ontoegankelijke jungles ter wereld en in een moeilijk streekdialect een verbaasde jager gaan vragen wat hij weet over een kat waarvan je niet eens een foto kunt tonen: wie probeert?

Toeval, geluk of volharding?

Anekdotische informatie van zeldzaam en moeilijk waar te nemen gedrag bij zeldzame dieren kan van grote waarde zijn. Door het toevalskarakter ervan gebeuren zo'n waarnemingen meestal door 'gewone mensen'. Die mensen vinden, hen kritisch interviewen en hun waarnemingen nauwkeurig noteren, is een kunst op zich. Helaas ligt de frequentie waarmee dergelijke fenomenen worden waargenomen dikwijls teleurstellend laag. Hoeveel mensen zouden ooit in de vrije natuur van nabij een mopsvleermuis een nachtvlinder hebben zien verschalken? Een klein clubje volhouders wellicht. Soms is het rechtstreeks en in de vrije natuur waarnemen de enige manier om iets over dierlijk gedrag te weten te komen. Een lage waarnemingsfrequentie heeft ook als gevolg dat je voor een compleet overzicht van

"Zoveel onbeschaamdheid verdient kastijding."

de waarnemingen al gauw ver terug in de tijd moet. Daar wringt precies het schoentje: waarnemingen van ver terug in de tijd zijn dikwijls enkel nog te vinden in literatuur van ver terug in de tijd: oude boeken of tijdschriften dus. Omdat de inhoud ervan om één of andere reden dikwijls niet in moderne naslagwerken terecht kwam, zijn ze dus wel nog 'beschikbaar', maar spelen ze niet mee in lopende discussies. Anekdoten zitten ook soms verborgen in boeken waarvan het onderwerp dat helemaal niet laat vermoeden.

Oud of verouderd?

Oude literatuur heeft last van enkele grote nadelen. Ze oogt dikwijls snel 'verouderd' of 'onbruikbaar'. Ze is meestal in een moeilijke taal geschreven; in het ergste geval is dat Latijn, spijkerschrift of Hiërogliefen! De oplage van oude boeken is meestal klein, waardoor ze moeilijk te vinden zijn, maar wellicht nog het grootste probleem is dat ze meestal niet zijn opgenomen in bibliografieën, catalogi of, nog erger, in digitale bestanden. Daardoor worden ze vaak simpelweg over het hoofd gezien. Alleen in de traditionele 'fichebakken' kun je ze dan nog terugvinden. Aan het digitaliseren van deze fiches wordt momenteel door alle bibliotheken wereldwijd erg hard gewerkt, maar dikwijls ontbreken budgetten of mankracht om het werk snel te laten vorderen.

Over die moeilijk te vinden boeken wil ik het verder hebben. Heel af en toe kun je zelf zo'n boek op de kop tikken in een winkeltje of op

een markt, maar het best ga je zoeken in de archieven of bibliotheken van abdijen, kastelen of universiteiten. Om u te laten meegenieten van de uitzonderlijke verhalen die deze boeken dikwijls herbergen, start in dit nummer van Zoogdier de reeks: Uit de oude doos. Over zoogdieren uit vergeten boeken.

"Zo slecht het beest kon lopen, zo goed kon het bijten."

Alphonse Toussenel: politicus, filosoof en...jager!

Een eerste boek dat ik ooit op de kop tikte, dateert van 1847 en is geschreven door de Fransman Alphonse Toussenel. Het heette oorspronkelijk 'L'Esprit des bêtes, zoologie passionnelle.', maar werd in 1868 heruitgegeven onder de titel: 'L'Esprit des bêtes'.

Toussenel was - behalve politicus en filosoof - gedurende zijn hele leven een verwoed jager. Op die manier deed hij een ontzaglijke hoeveelheid ervaring op. Zijn boek 'L'Esprit des bêtes' bevat uitgebreide, vaak prozaïsch geschreven - maar daarom niet minder wetenschappelijke - soortbesprekingen van een 30-tal zoogdiersoorten. Daarnaast bevat het boek enkele hoofdstukken omtrent gedomesticeerde

dieren. Aan de zeezoogdieren en de vleermuizen worden uitgebreide aparte hoofdstukken gewijd. De soortbesprekingen bevatten zowel algemene ecologie, gegevens over verspreiding als het relaas van ervaringen van de auteur.

Lynxen in Frankrijk: uitgestorven of uitgeroeid?

De gegevens over verspreiding zijn soms gebaseerd op mondelinge mededelingen. Zo schrijft Toussenel over de Lynx:

« Quant au lynx, le moule est siphon de ses fins qu'il est parfaitement inutile de prêcher contre lui la croisade. M. de Buffon avait déjà rayé le lynx de la liste des bêtes nationales, vers la fin

du siècle dernier. Cependant l'histoire et la statistique de la destruction des animaux nuisible prouvent qu'il en a été tué encore quelques-uns depuis cette époque. Marolles fait mention d'un lynx natif d'Auvergne, tué en 1788 dans la plaine de Saint-Flour. Des chasseurs des Hautes-Alpes et des Hautes-Pyrénées m'ont affirmé en avoir revu de nos jours. Ainsi, les rares survivants de cette race proscrite auraient, suivant l'usage, déserté les pays montagneux de l'intérieur, le Cantal, les Cévennes, pour aller demander un refuge aux gorges boisées des chaînes de la frontière, où ils se maintiendraient encore et d'où ils disparaîtraient un matin sans prévenir personne. Au surplus, la chasse du lynx ou Loup-cervier n'avait rien d'intéressant et je ne la regrette pas. »

“Wat betreft de lynx, die sukkel staat zo dicht bij zijn einde dat het volledig nutteloos is om tegen hem nog de kruistocht te preken. M. de Buffon had de lynx al geschrapt uit de lijst van inheemse dieren op het einde van de vorige eeuw. Verhalen en statistieken over de verdeling van schadelijke diersoorten bewijzen dat er sindsdien toch nog enkele (lynxen) gedood zijn. Marolles maakt melding van een pasgeboren lynx in de Auvergne, die werd gedood in 1788 op de vlakte van Saint-Flour. Jagers uit de Hoge Alpen en de Hoge Pyreneeën hebben me bevestigd dat ze er dezer dagen nog gezien hebben. Het lijkt erop dat de zeldzame overlevenden van deze vogelvrij verklaarde soort de berggebieden in het binnenland, zoals de Cantal en de Cévennes, verlaten hebben, en – zoals dat de gewoonte is – hun toevlucht hebben gezocht tot de ravijnbossen van de bergketens langs de grens, waar ze zich nu nog handhaven, maar op een morgen onaangekondigd zullen verdwijnen. De lynxenjacht (loup-cervier: ‘hertenvolf’) had trouwens niks interessants en ik heb er dan ook geen spijt van.”

Over het jachtgedrag van de lynx schrijft Toussenel : « Il se postait sur le passage de ces bêtes, quand elles se rendaient à l'abreuvoir ou au gagnage, s'embusquait sur les branches comme l'Ours, le Glouton, Le Kinkajou, et de là, se laissait tomber sur sa proie qu'il saisissait par la partie supérieure du col, et qu'il dévorait vive, lui déchirant les chairs par lambeaux et lui suçant le sang. »

“Hij vatte post op een wildwissel waarlangs dieren passeren op weg naar hun drinkplaats of graasgebied, legde zich – zoals beren, veelvraten of kinkajous – in een hinderlaag op een boomtak en liet zich daaruit neervallen op z'n prooi, die hij bij de bovenkant van de hals vast-

greep en levend verslond door stukken vlees los te scheuren en het bloed uit te zuigen”

Toussenel heeft dus geen goed woord over voor de lynx, en laat geen woord onbenut om de nutteloosheid en de bloeddorstigheid van dit roofdier te beschrijven. Hij besluit het hoofdstuk met de frase: “ Qui regrette le lynx?”. Wie rouwt om de lynx?

Onschuldige, nuttige vleermuizen

In schrill contrast met de tirade tegen de lynx staat het verheerlijken van... de vleermuizen!

Onthoud dat deze tekst werd geschreven door een Franse jager in 1847.

«Remarquez bien cette circonstance: la Chauve-souris est une bête innocente!!! La est le mot de l'énigme. La Chauve-souris est une bête innocente, plus qu'innocente, utile, et qui continue le service de l'Hirondelle interrompu par la nuit. La Chauve-souris fait la guerre à tous les insectes et à toutes les vermines nocturnes qui affligent l'humanité et ses arbres de fruit. »

“Onthoud dit goed: de vleermuis is een onschuldig dier!!! Dat is de oplossing van het raadsel. De vleermuis is een onschuldig (onschadelijk) dier; meer nog dan onschuldig, nuttig, en hij zet de dienst van de zwaluw, die 's nachts stopt, voort. De vleermuis heeft de oorlog verklaard aan alle insecten en aan al het

“Het listige dier had zijn kop gedraaid.”

nachtelijke venijn dat de mensheid en zijn fruitbomen belaagt.”

Een opmerkelijke passage in het hoofdstuk over vleermuizen handelt over hun zintuigen:

« Le caractère d'universelle anomalie et de monstruosité qui s'observe dans la conformation de la Chauves-souris, ces interventions bizarres de sens qui permettent à la vilaine bête d'entendre avec le nez, de voir avec les oreilles, s'expliquent par la subversion d'idées, par le dérèglements intellectuels que ce moule fantastique est chargé de symboliser. »

“De alom uitzonderlijke vreemdheid en het monsterlijke karakter dat de lichaamsbouw van een vleermuis uitstraalt, zijn bizarre gedrag en zintuigen die dit ondeugend beestje toelaten te horen met z'n neus en te zien met z'n oren, verklaren zich in het feit dat deze fantastische kluns het symbool is van de omverwerping van ideeën en de intellectuele ontregeling.”

Van waar Toussenel deze wijsheid - of zijn het veronderstellingen? – haalt, dat is gissen.

Het is natuurlijk niet mogelijk het ganse boek uitgebreid te bespreken, daarvoor is het voor het lezerspubliek van Zoogdier een veel te interessant werk. Naast dus enkele gedomesticeerde dieren bespreekt de auteur deze soorten of soortengroepen uitgebreid, in volgorde:

- De 'weerspannige dieren': het everzwijn, het edelhert, het damhert en het ree.
- De 'herkauwers van kliffen': de steenbok, de gems, l'isard (?) en de moeflon.
- De knaagdieren: de haas, het konijn, de eekhoorn, de bever, de marmot en de vleermuizen.
- De zeezoogdieren: de baleinwalvissen, dolfijnen en de zeehonden.
- Afzonderlijk: de otter en de wolf
- De 'te bestrijden dieren': de rat, de hamster, de slaapmuizen, de mol, de spitsmuis (-zen), de desman, de egel, de kleine marterachtigen (die hij 'les bêtes puantes' noemt: stinkdieren), de das, de vos en de bruine beer.

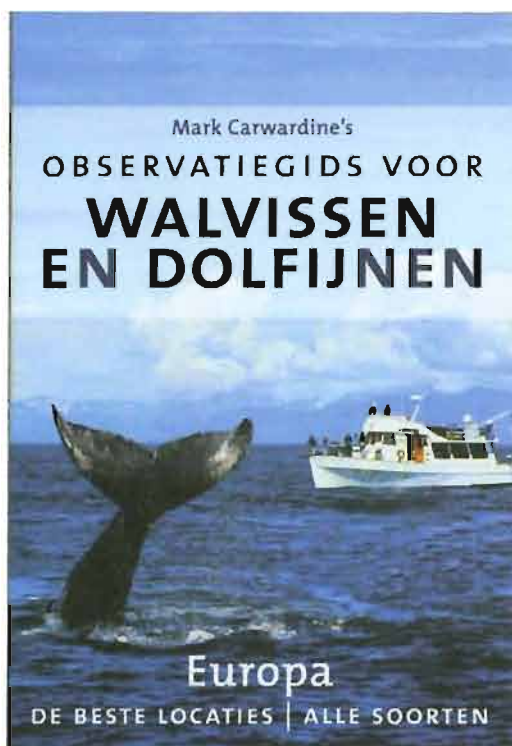
Opvallend is dus dat de auteur de otter en de wolf niet als 'te bestrijden dieren' aanmerkt.

In zijn bestrijdingsdrang is de auteur heel helder: hij beschouwt het bestrijden van schadelijke diersoorten als een Goddelijke plicht van de mens, een onderdeel van de evolutie richting een wereld waarin de mens door geen enkel dier meer bedreigd wordt. Tja, in 1847 dacht wellicht bijna iedereen er zo over.

Bob Vandendriessche

Zeezoogdieren kijken

Nog geen vakantieplannen? Haast je dan naar de boekhandel voor de Nederlandse vertaling van *Guide to Whale Watching* van Mark Carwardine. In dit boekje geeft Carwardine een overzicht van gebieden in Europa waar walvissen, dolfijnen en bruinvissen te zien zijn. Naast voor lezers van Zoogdier bekende gebieden, zoals Andanes, de Ligurische Zee en de Golf van Biskaje komen ook minder bekende plekken aan bod. Al met al worden 19 gebieden besproken, van Groenland in het noordwesten tot Griekenland en de Canarische eilanden in het zuiden. Vreemd genoeg ontbreken Madeira en nabijgelegen eilandjes, terwijl daar toch ook veel te zien is. Voor de besproken gebieden schetst de schrijver een beeld van de belangrijkste soorten, de beste locaties, excursiemogelijkheden en webadressen van (reis)organisaties. Daarnaast passeren tal van wetenswaardigheden de revue, niet alleen over zeezoogdieren, maar ook over zeevogels, walvisvaart, het onderwaterlandschap, veranderingen in visstand, enzovoort. Kaartjes van de besproken gebieden ontbreken vanzelfsprekend niet. Net zo min als fraaie foto's, waarvan de uit het water springende witsnuitdolfijn op bladzijde 148 misschien wel de mooiste is.

Het deel over gebieden wordt voorafgegaan door twee kortere. Het eerste deel is het kortst en geeft een korte introductie over walvissen, dolfinen en bruinvissen. En tips hoe deze groep het best waar te nemen is (in de tekst consequent 'walvissen spotten' genoemd). In het tweede deel behandelt de auteur de herkenning en ecologie van alle soorten die in Europa zijn waargenomen. Al met al 36 soorten, inclusief de recent gesplitte kortsnuit- en langsnuitdolfijn (voorheen gewone dolfijn). Ook een zeldzaamheid, zoals de spitssnuitdolfijn van True, wordt besproken, dankzij de waarneming in de Golf van Biskaje in 2001. Opvallend genoeg is deze soort in de zomer van 2003 opnieuw in dit gebied gezien. Op één pagina per soort worden de belangrijkste determinatiekenmerken puntsgewijs genoemd. De soortteksten worden gecombineerd met een tekening van de betreffende soort en schematische tekeningetjes van duikpatroon, spuitwolk en ander kenmerkend gedrag. Met name de schematische tekeningen zijn nuttig, want vaak ontbreken die in determinatiegidsen, hoewel ze, met name bij walvissen, een goede aanwijzing voor de soort zijn. De geboden informatie is goed, maar beknopt. Op een zereis zou ik dan ook een tweede, uitgebreidere determinatiegids meenemen.

Eigenlijk heeft dit boek maar één groot minpunt: je wilt snel naar het reisbureau. Of naar zee, natuurlijk!

Steve Geelhoed

Mark Carwardine, 2003. *Observatiegids voor walvissen en dolfinen*. Veltman Uitgevers, Utrecht. 192 pp. Softback ISBN 90 5920 152 3. €14,95.

Boommarters en wegen

De boomarter is een zeldzame diersoort, zeker in Nederland. Met een geschat aantal van totaal 300 exemplaren, verdeeld over drie populaties, lijkt het er op dat hij zich hier maar net (of net niet) zal kunnen handhaven. De grootste sterfte wordt veroorzaakt door het verkeer: jaarlijks komen gemiddeld 25 tot 30 verkeersslachtoffers bij Alterra binnen. Daar gaat men ervan uit, dat slechts een deel van de doodgereden dieren gevonden wordt. En als ze al gevonden worden, komen ze lang niet altijd bij Alterra terecht, nu sinds 1997 geen wettelijke meldingsplicht meer bestaat.

Het is buitengewoon moeilijk om voor de

boomarter beschermende maatregelen te nemen. Het dier heeft een groot territorium (mannetjes zo'n 1000 tot 2000 hectare en vrouwtjes 250 tot 350 hectare) en een flink deel daarvan wordt elke nacht belopen. Daarbij worden vaak wegen overgestoken: Nederland heeft nu eenmaal een zeer dicht wegennet, zelfs op de Veluwe, ons 'nationale natuurpark'. Een van de belangrijkste mogelijkheden om de boomarter te beschermen ligt derhalve in het beperken van het aantal verkeersslachtoffers. Dat kan alléén, als je weet waar de marters wegen oversteken en of ze een voorkeur voor bepaalde plaatsen hebben. Iemand is op het lumineuze idee gekomen om te kijken of er een verband te vinden is tussen bembegroeiing en doodgereden boomarters. En nu heeft Alterra (in opdracht van Rijkswaterstaat Directie Oost-Nederland en de provincie Gelderland) onderzoek gedaan naar de voor boomarters gevaarlijke locaties in Gelderland en naar een eventuele relatie tussen de aard van de weg en de begroeiing daarlangs. In de rapportage van dit onderzoek zijn de vindplaatsen van doodgereden boomarters op de autosnelwegen en de provinciale wegen van de Veluwe gecombineerd met gegevens over de omgeving van die plaatsen. In de afgelopen 15 jaar betrof het 77 dieren, gevonden op snelwegen en 102 op provinciale wegen. De 59 verkeersslachtoffers langs overige wegen op de Veluwe zijn om praktische redenen niet in de beschouwingen meegenomen. Voor de analyse is gebruik gemaakt van digitale 1 : 10.000 kaarten van de Topografische Dienst. Die bevatten informatie over 32 soorten grondgebruik, voor dit onderzoek teruggebracht in tien categorieën voor begroeiing, twee voor water en drie overige. Gekeken is naar stroken tot een breedte van 40-50 meter. De verkeersintensiteit is in de analyse betrokken op basis van tellingen en voor elke nacht van de week is een jaargemiddelde berekend. De statistische berekeningen zijn uitgevoerd met behulp van een regressiemodel,

waarbij het aantal dode marters per hectometer als response variabele in het startmodel fungeerde. De verklarende variabelen zijn de verkeersintensiteit en de bermbegroeiing. In de vervolgmogdellen zijn de belangrijkste factoren uit de vorige sectie als uitgangspunt genomen.

Gevaarlijk bos

De meeste marters werden gevonden op plaatsen met een 'opgaande en structuurrijke begroeiing' langs de weg. Is er slechts aan één kant bos, dan lijkt de boommarter al minder neiging te hebben tot oversteken en dat geldt nog sterker voor wegen met een korte bermbegroeiing aan beide kanten. De indruk bestaat, dat boommarters bij tunnels en ecoducten met classenrasters langs het raster lopen en aan het eind daarvan oversteken.

Op de statische kant van het onderzoek valt niets aan te merken: deze is ook zeer zorgvuldig en helder uiteengezet. Ook de conclusies lijken terecht. Maar als lezende leek wil je veel meer weten over de uitgangsvaariabelen. Hoe komt het dat er in het weekend méér marters gevonden worden? Waarom is op provinciale wegen (vooral als er fietspaden langs liggen) het aantal verkeersslachtoffers groter, ook relatief, terwijl aangenomen mag worden dat de gemiddelde snelheid een stuk lager ligt? Hoe hard loopt een boommarter eigenlijk als hij een weg oversteekt? De onderzoekers van Alterra hebben zich wijselijk in het rapport niet gewaagd aan bespiegelingen over mogelijke oorzaken. Om daarover iets te kunnen zeggen is te weinig bekend over de omstandigheden van de aanrijdingen en vooral over het gedrag van de boommarter. Naast de conclusie dat bermbegroeiing wel degelijk van belang lijkt, is wellicht het belangrijkste resultaat van dit onderzoek, dat vervolgonderzoek nodig blijkt. Bijvoorbeeld met behulp van het intensief volgen van een aantal gezenderde dieren.

Voor het vergroten van de kennis van dit prachtige, zo mysterieuze zoogdier zou dat in elk geval zeer toe te juichen zijn.

Alice Pillot

Müskens, G.J.D.M., R.M.A. Wegman & C.J.F. ter Braak, 2003. *Boommarters en wegen; een eerste analyse van de relatie 'wegbermen - verkeersslachtoffers'*. Alterra-rapport 849, Wageningen. 40 blz. ISSN 1566-7197.

Te bestellen door €16,- over te maken op rek nr 36 70 54 612 t.n.v. Alterra, Wageningen onder vermelding van: Alterra-rapport 849.

Luxemburgse vleermuizen

Zelfs wie intensief met vleermuizen bezig is, wist het misschien nog niet: sinds begin 2003 hebben ook de Luxemburgers hun vleermuizen-atlas. 2586 km² telt het Groothertogdom, een gemiddelde Vlaamse of Nederlandse provincie dus. Toch telde men in Luxemburg de afgelopen 15 jaar niet minder dan 19 soorten. Schrap uit de Belgisch-Nederlandse soortenlijst de kleine dwergvleermuis en de meervleermuis en je hebt de Luxemburgse. Het boek volgt de klassieke indeling: inhoudstabel, inleiding, beschrijving van het onderzoeksgebied, materiaal en methoden (zomer- en winteronderzoek, detectoren, netvangsten), soortbesprekingen, bescherming en literatuurlijst. De soortbesprekingen met de kaartjes nemen 105 van de ruim 150 pagina's in. Ook bij de soortbesprekingen het klassieke stramien: soortbeschrijving, ecologie (zomerverblijven, winterkwartieren, jachtbiotop en -gedrag en -kort - de sonar), verspreiding (Europa, Luxemburg: historisch en recent), bedreigingen (populatieschatting, trends, status en wetgeving) en de Engelse en Franse samenvattingen.

Voor de foto's hoeft u het niet te kopen: precies vijf (5!) close-upfoto's van vleermuizen fleuren dit sober geïllustreerde boek op. Per soortbespreking zijn er twee kaartjes (ruim 100 hokken van 5x5 km²). De periode waarvoor het kaartje met de zomerverspreiding geldt, is

niet erg duidelijk, maar aangezien tussen 1991 en 1996 een landsdekkend professioneel inventarisatieproject werd uitgevoerd, dateert het gros van de zomerwaarnemingen wellicht uit die periode, dus toch alweer bijna 10 jaar geleden. De gedetailleerde teksten vullen dit hiaat wel enigszins op. De kaartjes met de winterverspreiding bevatten symbolen voor 'voor 1980' en 'na 1980'. Een tipje van de sluier: de kleine hoefijzerneus en de mopsvleermuis worden als uitgestorven beschouwd. Van de franje-staart, de Bechsteins vleermuis, de Noordse vleermuis, de tweekleurige vleermuis en de ruige dwergvleermuis heeft men te weinig gegevens om uitspraken te doen over hun huidige status of eventuele trends. Hoewel een Franse of een Duitse atlas misschien relevanter is voor onze grensregio's wat betreft verspreiding, vormt dit boekje toch een leuke aanvulling naast de Nederlandse en de Vlaamse atlas, uiteraard ook omwille van het vleermuisecologisch onderzoek in Luxemburg op zich. Conclusie: voor die prijs niet laten liggen!

Bob Vandendriessche

C. Harbusch, E. Engel & J.B. Pir, 2002. *Die Fledermäuse Luxemburgs*. Deel 33 in de reeks 'Ferrantia', naam van de onregelmatig verschijnende reeks wetenschappelijke publicaties van het Musée nationale d'histoire naturelle à Luxembourg, getiteld: Travaux scientifiques du Musée national d'histoire naturelle Luxembourg. Sober geïllustreerd, 153 pagina's, zachte kaft, glanzend papier. ISSN-nummer: 1682-5519. €10,-.

Zeezoogdieren in de Westerschelde

Eind 2003 verscheen een rapport van het Rijksinstituut voor Kust en Zee met een volledig overzicht van de zeezoogdieren van het estuarium van de Schelde. In totaal zijn dat wel twintig soorten, de meeste in kleine aantallen, verdwaald en/of angespoeld.

De nadruk in het rapport ligt op de gewone zeehond en de bruinvis, soorten die regelmatig worden gezien. De ecologie en het habitatgebruik worden beschreven. Daarnaast wordt uitgebreid ingegaan op de factoren die van invloed zijn op de ontwikkeling van de populaties. Uiteraard de morfologie van de Schelde, de visstand, de jacht, de recreatie en de scheepvaart. Ook de vervuiling en verschillende ziekten komen aan bod. Steeds een algemeen deel

en een op de Westerschelde toegespitste paragraaf. De knelpunten en de kansen (subtitel van het rapport) worden beschreven in het licht van de randvoorwaarden van het beleid. Als belangrijkste factoren, die de aantallen bepalen, komen de visstand en, voor de gewone zeehond, de recreatie naar voren. Hoewel de focus op de Westerschelde ligt, benadrukken de auteurs dat de dieren onderdeel zijn van een grotere populatie.

Behalve een uitgebreid verhaal over de twee genoemde soorten worden ook de andere achttien niet vergeten. Een historisch overzicht van waarnemingen en strandingen wordt beschreven en uitgebreid gedocumenteerd. De literatuurlijst omvat ver over de 200 items. En die historie moet u ruim zien. Van het aanspoelen van een potvis op 2 juli 1577 bij het huidige Doel tot een zichtwaarneming van een bruinvis bij Westkapelle op 25 oktober 2003.

Het rapport is zeer verzorgd uitgegeven en geeft een kernachtig beeld van zowel de historie als de toekomstverwachting van de zeezoogdieren in het grensgebied van Nederland en België.

Marius den Boer

Meininger P.L., R.H. Witte & J. Graveland, 2003. *Zeezoogdieren in de Westerschelde: knelpunten en kansen*. Rapport RIKZ 2003.041. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Middelburg. 72 blz. ISBN 90-369-3467-2.

Wees correct als je kritisch schrijft - ook als het om wasbeerhonden gaat

In Zoogdier 15(1) schrijft Maurice La Haye een kritisch stuk over de publiciteit rond waarnemingen van wasbeerhonden. Zijn doel is (kenmerkend) de sfeer aan de kaak te stellen, die er ontstaat als niet ter zake kundige mensen elkaar gaan naschrijven. Dit omdat dit de bescherming van zoogdieren niet ten goede komt. Prima. Maar doe het dan wel correct.

Hij ontkracht zijn artikel door naar de andere kant door te schieten en daarmee degenen die wel kritisch en gefundeerd waarnemingen doen, op één hoop te gooien met journalisten van dagbladen die geruchten tot smeulige verhalen maken: "De meldingen in Limburg worden niet goed onderbouwd of gepubliceerd. Net als eerder bij de berichten over het overkomen van de lynx, *Lynx lynx*, en otter, *Lutra lutra*, zijn ze vooral gebaseerd op niet-controleerbare sporen of dubieuze zichtwaarnemingen."

Ten eerste geeft Maurice geen documentatie, hij vermeldt alleen de (voortreffelijke) Vlaamse atlas (Verkem *et al.* 2004). Er zijn namelijk wel degelijk publicaties over de genoemde soorten in Limburg. Dat die achteraf niet altijd correct bleken is daarbij een tweede, zeker als dat weer keurig gepubliceerd wordt. Per soort:

- 1 Ik heb in 1991 in Zoogdier een melding gemaakt van de eerste (tenminste, volgens de stand van de kennis destijds) waarneming van een wasbeerhond in Nederland, compleet met foto (Buys, 1991). Daarna publiceerden Vergoossen & Backbier in 1993 een overzicht in het Natuurhistorisch Maandblad.
- 2 De waarnemingen van de otter zijn wel degelijk gepubliceerd en gecontroleerd. Zie o.a. Buys *et al.* (1991), De Winter (1993) en Akkermans *et al.* (1998).
- 3 De waarneming van een lynx bleek later waarschijnlijk geen lynx te zijn, zie Broekhuizen (1996) en Van der Kooy (1997). Dit onderstreept maar weer eens hoe zeer ervaren zoogdierkenners ook wel eens een misser kunnen maken. Niets menselijks is hun (gelukkig) vreemd! Eerder publiceerden Backbier & Gubbels in 1996 al over deze soort.

Deze lijst is zeker niet uitputtend. Alle genoemde waarnemingen hebben gemeen, dat ze

gedocumenteerd zijn en/of vergezeld gaan van bewijsmateriaal, zoals foto's en dergelijke. Zij zijn afkomstig van mensen, die de relevante veldkennis hebben.

Ten tweede is het kwalijk dat de gehanteerde nonchalance averechts werkt, waar het gaat om een zo zakelijk mogelijk discussie over waarnemingen en de betrouwbaarheid daarvan. Deze vraagt een sfeer van onderling vertrouwen en respect, waardoor het mogelijk is om kritiek te geven en te krijgen, met als uiteindelijk resultaat een betrouwbare reeks waarnemingen. En normale menselijke verhoudingen. Mede doordat er in het niet al te verre verleden op dit punt veel aan schortte, hebben het Natuurhistorisch Genootschap en de VZZ een samenwerkingsverband opgezet, dat zal resulteren in een zoogdierenatlas voor Limburg. In samenhang daarmee werken we aan een commissie waarnemingen (die overigens niet specifiek voor Limburg zal gaan werken), die de betrouwbaarheid van waarnemingen zal beoordelen. Het mag duidelijk zijn, dat dit consciëntieus zal gebeuren. Dit ontslaat anderen er echter niet van de plicht even zorgvuldig te opereren. Onzorgvuldigheid is (ook) op dit punt ronduit schadelijk. En een redactielid van Zoogdier heeft in dezen een grote(re) verantwoordelijkheid.

Mede namens de leden van het projectbestuur van de zoogdierenatlas Limburg, Ludy Verheggen en Reinier Akkermans,

Jan Buys

Silversteyn 53, NL-3621 PC Breukelen, Nederland

Tel (+31)(0)346250561 / (+31)(0)624550520

E-mail jan@buys-van-nature.nl

Webstek: www.buys-van-nature.nl

Verder lezen?

- Akkermans, R, B. Crombaghs & G. Hoogerwerf, 1998. Zichtwaarneming otter in Zuid-Limburg. - *Natuurhistorisch Maandblad* 87(4): 90-91.
- Backbier, L.A.M. & E.J. Gubbels, 1996. Waarnemingen van de Lynx in Limburg. - *Natuurhistorisch Maandblad* 85(9): 171-176
- Broekhuizen, S., 1996. Lynxen in Limburg. - *Zoogdier* 7(3): 33.
- Buys, J., 1991. Eerste vondst marterhond in Nederland. - *Zoogdier* 2(4): 33.
- Buys, J., W. Jansen, S. Jansen & F. Schepers, 1991. Toekomst voor de otter in Limburg. Is de otter in Nederland uitgestorven...? De otter is in Limburg nooit weggeweest! - *Natuurhistorisch Maandblad* 80(11): 198-208.

- Haye, M. La, 2004. Wees kritisch op de wasbeerhond! - *Zoogdier* 15(1): 6-8.
- Kooy, J. van der, 1997. Lynx of poema? - *Zoogdier* 8(1): 33.
- Vergoossen, W.G. & L.G. Backbier, 1993. Waarnemingen van de wasbeerhond in Limburg. - *Natuurhistorisch Maandblad* 82(2): 36-41.
- Verkem, S. J. De Maeseneer, B. Vandendriessche, G. Verbeylen & S. Yskout 2004. *Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002*. Natuurpunt Studie / JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen / Gent.
- Winter, L. de, 1993. *De otter in Limburg. Het voorkomen van de otter (Lutra lutra L.) in Limburg en een voorstel voor ecologische infrastructuur*. Natuurhistorisch Genootschap, Stichting Otterstation Nederland, RIZA.

Rijkswaterstaat opent jacht op veldmuizen!

In *Zoogdier* 14(4) werd bericht over de introductie van veldmuizen op Schiermonnikoog. Het ANP berichtte kort daarop dat de zeedijk flink ondermijnd werd door veldmuizen en dat Rijkswaterstaat de veldmuizen is gaan bestrijden met behulp van honden. Rijkswaterstaat liet de muizengaten vol water lopen, waardoor de (veld)muizen naar buiten kwamen en honden deze dieren konden doodbijten.

De bestrijding van de veldmuizen op Schiermonnikoog is een typisch voorbeeld van 'als het kalf verdronken is dempt men de put'. Voor alle Waddeneilanden geldt dat eenmaal geïntroduceerde en gevestigde 'nieuwe' soorten kleine zoogdieren vrijwel niet meer uit te roeien zijn. De bestrijding van kleine zoogdieren kan echter wel tot in lengte van jaren nodig zijn om overlast en schade te voorkomen. Aangezien het bestrijden van kleine zoogdieren arbeidsintensief en daarmee kostbaar is, had Rijkswaterstaat alleen al uit kostenoverwegingen de introductie van veldmuizen zoveel mogelijk moeten voorkomen. Daarbij is de introductie van nieuwe of ongewenste soorten kleine zoogdieren op de Waddeneilanden een gevaar voor de biodiversiteit (met name voor de noordse woelmuis op Texel).

Het is te hopen dat Rijkswaterstaat nu wakker is geschud en met de andere verantwoordelijke organisaties (Ministerie van LNV, terreinbeheerders en landbouwers) gaat nadenken over een effectief beleid om ongewenste introducties van kleine zoogdieren op de Waddeneilanden te voorkomen.

Maurice La Haye

Project 'Zoogdierenatlas Limburg' van start!

Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg is, samen met de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, begonnen met de voorbereiding van een verspreidingsatlas van zoogdieren in Limburg. Begin april ben ik begonnen als projectcoördinator voor deze atlas. Ik zal mij de komende tijd bezig houden met het verzamelen van gegevens. De atlasperiode omvat 25 jaar en loopt van 1980 t/m 2005. We willen de zoogdieren in Limburg zo nauwkeurig mogelijk in kaart brengen. Als basis voor de atlas hebben we veel waarnemingen nodig.

Helaas zijn zoogdieren vaak moeilijk waar te nemen. Voor de meeste soorten geldt, dat je ze niet zomaar ziet wanneer je naar buiten gaat. Meestal ben je afhankelijk van een toevalstreffer en vaak moet je per soort gericht zoeken of zelfs proberen beesten te vangen. Sporen of resten van zoogdieren zijn makkelijker te vinden en ook een belangrijke informatiebron. Op dit moment bevatten de databases van het Genootschap en van de VZZ ruim 80.000 zoogdierwaarnemingen, maar aanvullingen zijn zeer gewenst! Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen, is elke waarneming van belang.

Het verzoek aan u is: doe mee en noteer alles wat u ziet! Dus niet alleen de levende zoogdieren, maar ook bijvoorbeeld verkeersslachtoffers langs of op de weg, molshopen in uw tuin of muizen gevangen door uw kat. Bij determinatieproblemen kunt u contact met mij opnemen. Het kan heel handig zijn een digitale foto op te sturen.

Daarnaast zijn ook oude waarnemingen welkom. Kijkt u dus boekjes, aantekenschriften, databestanden en dergelijke na en stuur alle niet eerder ingeleverde waarnemingen van zoogdiersoorten op! Deze waarnemingen kunnen dan ook in de atlas opgenomen worden. Waarnemingsformulieren (papier of digitaal) zijn verkrijgbaar bij het Genootschap of de VZZ. Ook kunnen gegevens digitaal in een zelfgemaakt Excel-bestand worden opgestuurd. Voor meer informatie over het insturen van gegevens kunt u contact met mij opnemen.

Neeltje Huizenga
Telefoon 0475-386470
E-mail n.huizenga@nhgl.org

Bevertellers gezocht

Dit jaar is er volop mogelijkheid om bevers te zien! Van mei tot en met augustus vinden er in de Brabantse, Sliedrechtse en Dordtse Biesbosch simultaantellingen plaats om de minimum aantallen bevers te bepalen, zoals dat ook in de jaren 1995-1999 is gebeurd. Deze tellingen zullen voornamelijk in de weekenden plaatsvinden; tot en met half augustus iedere vrijdag- en zaterdagavond. Wanneer je je inschrijft volgt verdere uitleg, maar hier wordt kort de bedoeling uitgelegd.

De simultaantellingen houden in dat per territorium gelijktijdig bij de verschillende dagrustplaatsen gepost zal worden, ongeveer vanaf het tijdstip dat de dieren uitzwemmen tot het donker is. Het is de bedoeling om op deze manier het minimum aantal dieren per territorium vast te stellen. Tevens kunnen we dan een beeld krijgen van de voortplanting.

Dankzij het Staatsbosbeheer hebben we doordeeweeks de beschikking over een bootje en een kano en in het weekend over twee boten en een kano. Wanneer je zelf de beschikking hebt over een kano en je ziet kans die mee te brengen, dan graag! Per weekend zijn 3 tot 8 personen nodig die bevers en beverratten van elkaar kunnen onderscheiden.

Je kan de data waarop je kunt per e-mail doorgeven aan a.vandersluijs@vzz.nl. Of per post: VZZ, Antwoordnummer 2426, 6800 VJ Arnhem, t.a.v. Annemarieke van der Sluijs.

Bericht mij zo spoedig mogelijk als je mee wilt doen en wanneer je kunt. Op het bureau van de VZZ ben ik te bereiken op 026-3705318, of op 06-12031863.

Met vriendelijke groet en hopelijk tot ziens!

Annemarieke van der Sluijs

UIT HET BESTUUR

De ALV heeft op 24 april j.l. ingestemd met het voorstel van het bestuur tot herstructurering en wijziging van de statuten van de VZZ en tot de oprichting van de Steunstichting VZZ. In de

stichting zal het huidige bureau van de VZZ worden ingebracht. Tussen het bestuur van de VZZ en de stichting zal een personele unie bestaan door de benoeming van de bestuursleden uit hun midden. Met dit besluit is de periode van nadenken over de toekomst afgesloten en kan de uitvoering van de nieuwe structuur ter hand worden genomen. Het bureau zal bestaan uit de teams 'Communicatie en bescherming' en 'Onderzoek en advies', daarnaast staat een 'Facilitaire dienst'. Inmiddels is de aanstelling van de teamleiders en nieuwe projectleiders ter hand genomen en het ziet er naar uit dat op korte termijn tot hun benoeming zal worden overgegaan.

Tijdens de ALV zijn ook twee nieuwe bestuursleden benoemd, beiden actieve leden binnen de vereniging. Het bestuur is blij met de komst van Hans Bekker en Peter van der Linden. Met de herbenoeming van de statutair aftredende bestuursleden, Jacob van Olst en Ed Cousin, is het bestuur weer op sterkte. Een compliment aan het adres van de penningmeester is op zijn plaats voor de jaarrekening 2003.

Naar aanleiding van de herstructurering en een rapport van Hans Bekker over communicatie binnen de VZZ heeft het bestuur een studente van de WUR (Wageningen Universiteit en Research) bereid gevonden, in het kader van haar opleiding, hier in de komende periode onderzoek onder te leden naar te doen.

In de afgelopen periode heeft het bestuur gesprekken gevoerd met andere PGO's over de opbouw van deze organisaties en eventuele mogelijkheden om op verschillende terreinen tot een nauwere samenwerking te komen. Deze gesprekken zullen worden voortgezet.

De uitbreiding van het Nationale Verspreiding Onderzoek door het Ministerie van LNV betekent voor de VZZ de noodzaak tot uitbreiding van het aantal medewerkers om deze werkzaamheden te kunnen uitvoeren.

Gezien de gewenste professionele opzet van het bureau heeft het bestuur diverse besluiten genomen met betrekking tot de opzet van het arbeidsvoorwaardenbeleid voor de medewerkers. Met de werkgroepen van de VZZ heeft het bestuur de afspraak gemaakt of zal de afspraak maken dat er tussen het bestuur van de vereniging en het bestuur van de werkgroepen één of twee maal per jaar overleg zal worden gevoerd. Het bestuur zal in september/oktober overleggen met de Vereniging Natuurpunt in België over mogelijke samenwerking.

Ton Bosman

Adressen

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ)

Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, Tel. 026-3705318, Fax 026-3704038, E-mail: zoogdier@vzz.nl
Website: www.vzz.nl

Veldwerkgroep Nederland

Eric Thomassen, Middelstegracht 28, 2312 TX Leiden, Tel. 071-5127761, E-mail: erichthomassen@hetnet.nl

Materiaaldepot Veldwerkgroep

Menno Haakma, E-mail: materiaal@vzz.nl

Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN-VZZ)

Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, E-mail: vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl

Informatiepunt Zeezoogdieren

Marjan Addink, Naturalis, Postbus 9517, 2300 RA Leiden, E-mail: addink@nmm.nl

Werkgroep Boomarter Nederland

Ben van den Horn, Celsiusstraat 4, 3817 XG Amersfoort, Tel. 033-4625970, E-mail: belise@freeler.nl

Beverwerkgroep

Annemarieke van der Sluijs, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, Tel. 026-3705318, E-mail: a.vandersluijs@vzz.nl

Zoogdierwerkgroep Overijssel

Nico Driessen, p/a Natuur & Milieu Overijssel, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle, Tel. 038-4217166, E-mail: driessen@natuurmilieu.nl

Medewerker Zoogdier in België

Dirk Criel, Zottegemstraat 2, 9688 Maarkedal, België
055-456610

Natuurpunt

Kardinaal Mercierplein 1, 2800 Mechelen, België
Tel. 015-297216, Website: www.natuurpunt.be
Contactpersoon Zoogdieren en Vleermuizen
Sven Verkem, E-mail: sven.verkem@natuurpunt.be

Lidmaatschap VZZ

Lidmaatschap met alleen Zoogdier € 15 per jaar.
Lidmaatschap met tijdschriften Lutra en Zoogdier € 25 per jaar. Overmaken op postbank 203737 of voor België op rekening 000-1486269-35, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap.

Opzeggen

Uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december, aan het Bureau van de VZZ.

Uit de kunst

Op de Neude in Utrecht staat deze *Thinker on the Rock* van de Britse kunstenaar Barry Flanagan. Het beeld is met zo'n drie en een halve meter niet te missen.

Flanagan (1941) heeft een aantal grote bronzen beelden gemaakt. Deze denkende haas staat sinds oktober 2002 in Utrecht. Het heeft tot veel reacties geleid, vaak heel positief of juist heel negatief.

Zoogdier

Redactieadres

Redactie Zoogdier, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem
Tel. 026-3705318. E-mail: redactie.zoogdier@vzz.nl

Redactie

Marius den Boer (hoofdredacteur), Wim Bongers, Steve Geelhoed (eindredacteur), Maurice La Haye, Alice Pillot, Froukje Rienks, Meta Rijks, Bob Vandendriessche, Sven Verkem

Medewerkers

Dirk Criel, Dick Klees & Rollin Verlinde

Opmaak

Dick Bekker, Detail

Druk

Tijl Offset, Zwolle

Losse nummers Zoogdier

Losse nummers kosten € 5,77, inclusief porto. Bestellen via redactieadres, met vermelding van jaargang en nummer.

Kopijsluitingsdata

Nr 15 (3): 1 juli 2004; nr 15 (4): 1 oktober 2004
Nr 16 (1): 1 januari 2005; nr 16 (2): 1 april 2005

Aanwijzingen voor auteurs

Artikelen dienen populair-wetenschappelijk van aard te zijn en niet elders gepubliceerd. De voorkeur gaat uit naar stukken over de (in het wild levende) zoogdieren van de Benelux. Ook korte mededelingen en bijzondere waarnemingen zijn welkom. Tekst zonder opmaak aanleveren op diskette of per e-mail (redactie.zoogdier@vzz.nl). Zorg voor ruim illustratiemateriaal, maar houd dit gescheiden van de rest. In geval er copyright op de illustraties berust moet de auteur toestemming hebben voor het gebruik ervan. Beperk het aantal literatuurverwijzingen tot enkele essentiële. Per artikel kan van slechts één auteur het adres vermeld worden, van de overigen alleen de naam. Met vragen over inhoud en/of vorm kunt u altijd contact opnemen met de redactie.

Agenda

20-24 juli 2004

International Martes Symposium Portugal
Info: <http://dba.fc.ul.pt/martes2004/>

24 t/m 26 september 2004

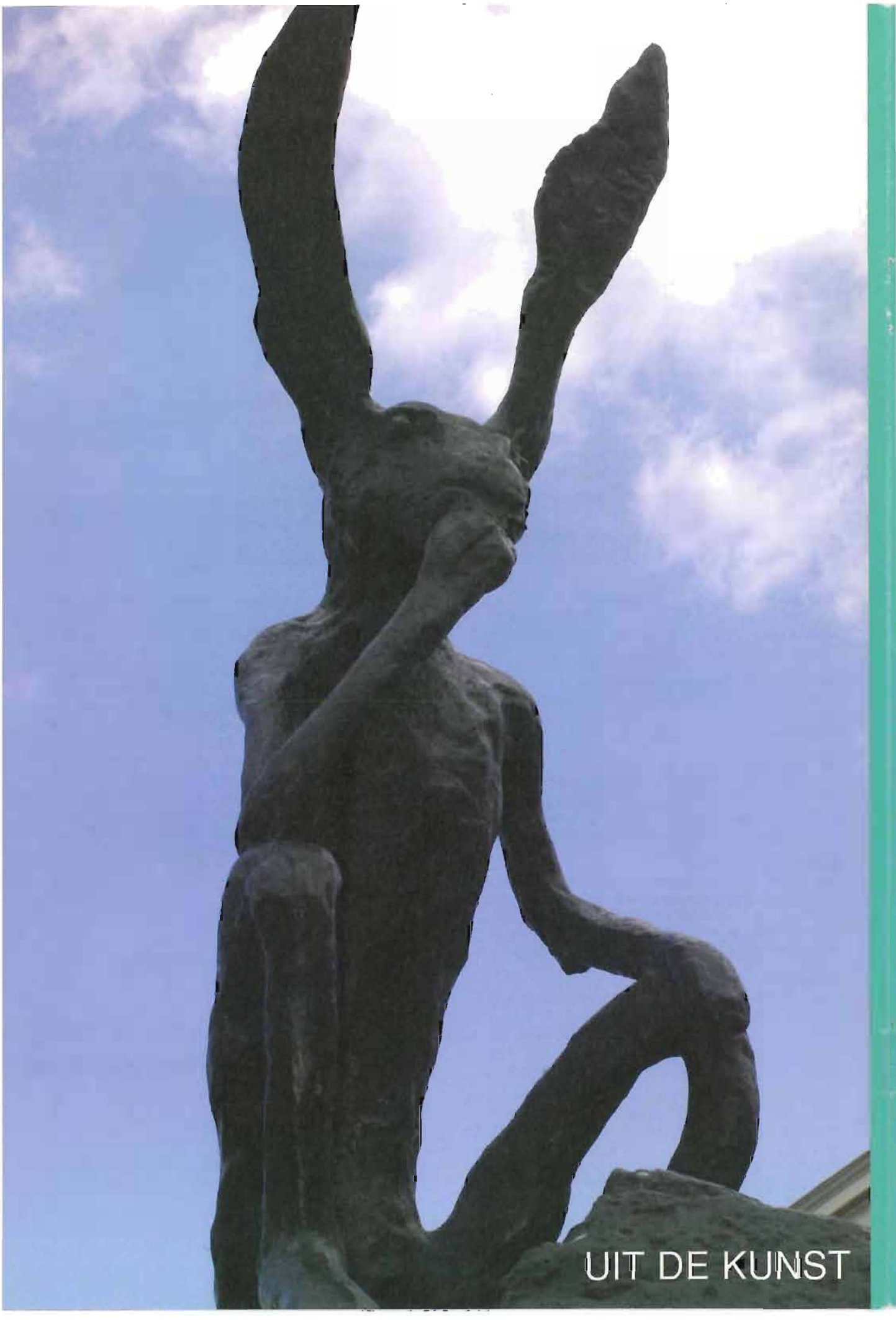
Hazelmuisenweekend van de Zoogdierenwerkgroep Natuurpunt in de Voerstreek.

Info bij Bob Vandendriessche: bobvdd@hotmail.com
of 0032/(0)50.82.60.88.

8 & 9 oktober 2004

Belgische Vleermuisenstudiedag en 25 jaar Vleermuisenwerkgroep.

Info bij Alex Lefevre. alexlefevre@hotmail.com

UIT DE KUNST